

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут журналістики

Кафедра історії журналістики

МАТЕРІАЛИ
ДО ЕЛЕКТРОННОЇ ХРЕСТОМАТІЇ
З ІСТОРІЇ ЖУРНАЛІСТИКИ
Книга 1

Київ 2008

**Матеріали до електронної хрестоматії з історії журналістики. Книга 1.
/Уклад. Боярська Л.В. /За наук. ред. Сидоренко Н.М.- К., 2008. – 109 с.**

**Науковий керівник проекту
д. філол. н., проф. Сидоренко Н.М.**

©Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, 2008
©Інститут журналістики, 2008

ВСТУП

Матеріали до електронної хрестоматії є результатом великої пошукової роботи викладацького колективу кафедри історії журналістики і студентів відділення журналістики.

Це видання складається з двох частин. До першої частини електронної хрестоматії ввійшов цикл інтерв'ю з соратниками, родичами В.Чорновола, приурочений 60-річчю з дня народження (інтерв'ю брала студентка 6 курсу заочного відділення Улько Лілія). Це надзвичайно цікавий і цінний документ, який, безумовно, становитиме великий інтерес для всіх, хто цікавиться історією журналістики та історією своєї країни. Зворушливі, щирі, схвильовані, максимально відверті розповіді про В.Чорновола його дружини, Атени Пашко, соратників, Леся Танюка та В.Коваля, сестри Валентини, ілюстровані рідкісними фотографіями, не залишать байдужим читача. За якими принципами жив, до чого прагнув, якою людиною, другом, колегою, чоловіком, братом був невтомний борець за незалежність України, публіцист, журналіст, дисидент, депутат, кандидат в президенти, голова Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл, випускник факультету журналістики (тепер Інституту журналістики) Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка – читайте у цій частині хрестоматії.

Другу частину хрестоматії складає матеріал-дослідження жіночих видань, зокрема, порівняльний аналіз журналів “Женский журнал” початку ХХ ст. і початку ХХІ ст. Чим цікавилось жіноцтво сто років тому, якими питаннями переймалося, які книги читало, як почувалася жінка на зламі століть, у складні часи революцій, реформ, суспільних потрясінь – читайте у цій частині хрестоматії.

ЧАСТИНА ПЕРША.

**В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ: ПУБЛІЦИСТ,
ГРОМАДЯНИН, ЛЮДИНА
(ЦИКЛ ІНТЕРВ'Ю З РОДИЧАМИ,
ОДНОПАРТІЙЦЯМИ, СОРАТНИКАМИ)**

Київ 2008

АТЕНА ВАСИЛІВНА ПАШКО

Дружина і однодумиця Вячеслава Чорновола, багатолітній голова Союзу українок, відома поетеса, вірний товариш українських дисидентів 60—80-х років. Пані Атена Пашко і сьогодні, після всіх життєвих випробувань, знаходить в собі сили плідно працювати для України. Своїм громадянським обов'язком вона вважає донести до читача всю творчу спадщину Чорновола.

Атено Василівно, як ви познайомилися з В'ячеславом Максимовичем?

Ми зустрічалися кілька разів в кінці 60-х. Вперше – в київській квартирі Івана Світличного, де збиралися дисиденти. Але ми тоді не були близько знайомі. У 1969, коли В'ячеслав вперше повернувся з в'язниці, ми зійшлися, щоб більше не розлучатися. Думаю, таке відчуття повинне прийти до кожної людини. Ми відчули спорідненість наших душ одночасно. Не буде перебільшенням, якщо скажу, що розуміла Славка в боротьбі. Він був безстрашним, його не лякали ні можливі переслідування, ні арешти, ні репресії. Вибрав дорогу, і вже не було місця для якихось компромісів. Я, втім, теж їх не любила.

Можливо, комусь це здасться легендою, але чи насправді ваш чоловік був романтиком?

Так, великим романтиком. І у відношенні до мене, і до людей. Але головне, він був романтиком ідеї. Він сприймав свої ідеали настільки чисто і чесно, що нічого не боявся. Пам'ятаю один з мітингів. Море людей йде по дорозі, нас зупиняють. Шлях перегородили омонівці. І раптом Чорновіл виходить з колони і йде. Думаю: „Господи, зараз може бути все...”. Можуть вистрілити, можуть з палицями кинутися. Але він ніколи не думав про себе, про небезпеку. Підійшов до омонівців, знайшов начальника. Бачу здалека, щось говорить, жестикулює. І ви знаєте, в той момент я перестала боятися і за нього, і за людей в колоні. І люди перестали боятися, оскільки зрозуміли: Чорновіл захистить. За ним йшли, оскільки вірили, що не зламається, не відступить, рішуче просуватиметься до мети. Він вмів робити свято в важких і небуденних наших буднях. Він був і прагматиком, і романтиком. У нього

було все це. Де треба – був прагматиком непохитним, і ніжним, і романтиком.

Коли ви були найщасливіші?

Я з В'ячеславом була щаслива кожна мить, все життя. Навіть коли він знаходився в засланні, далеко від мене. Чекати його, писати йому – це для мене була не трагедія, а лише ухвалення загальної долі. Наша єдність, вірність, відданість ідеї, робили нас вище за дрібні побутові суперечки. Можливо, тому їх у нас і не було.

На засланні. Вячеслав Чорновіл з дружиною Атенною. Якутія, с. Чаппанда. Червень, 1978 р.

Чи правда, що одну з своїх тюремних голодовок В'ячеслав Чорновіл проводив, вимагаючи, щоб випустили вас?

Таке було. У січні 1972-го проводилися масові арешти української інтелігенції. 12 серпня забрали і мене – просто з роботи привезли в КДБ для розмови, і сказали, що я арештована. Мовляв, санкція зараз буде. Я сприйняла арешт гідно. Мені стало навіть трохи легше від того, що все нібито визначилося. Не треба більше чекати, коли за тобою прийдуть.

Пам'ятаю, сиджу я в камері, коли відчиняються важкі двері, і наглядач викликає на букву „П” (називати прізвища заборонялося). Я ще подумала: „Зараз я відчую все, що відчуває Славко”. Піднялася і у супроводі охоронця йду на допит. Раптом почулися кроки, і із-за рогу вийшов В'ячеслав. За ним – кагебіст з гвинтівкою. Ми зустрілися поглядами, і я відчула, що мені стало так недобре. Я почала помалу сповзати по стіні дотолу. А Славко високо підняв руки і як закричить: „Атена!!!”. Страшно голосно закричав, на весь коридор було чути. Нас розвели. Заходжу в кімнату слідчого. А він мені: „В'ячеслав поряд, за стіною. Але ми не знаємо, де машинка, на якій він друкував „Український вісник” (підпільний журнал, який редагував і видавав В'ячеслав Чорновіл). Ви нам допоможете?”. Я зрозуміла, що наша зустріч не була випадковою. Я відмовила. І майже відразу з'ясувалося, що санкції прокурора на мій арешт і арешт сестри В'ячеслава Валентини немає. Ми були на волі.

Але В'ячеслав Максимович про це не знав?

Не знав. Ввечері того дня, коли ми зустрілися в коридорі, ідучи повз мою камеру, він раптом зупинився і закричав: „Атенонька, рідна, тримайся!”. Потім В'ячеслав почав голодувати. Йому показали папери, що мене випустили, але він не вірив. Оскільки крізь щілину бачив на прогулянці в тюремному дворіку жінку в блакитній кофті, а у мене теж така була. Поки я не передала йому передачу і листи, не їв. Тільки потім, коли зрозумів, що я на волі і у мене все добре, припинив голодування

Який момент вашого подружнього життя ви хотіли б пережити знову?

Їх багато, таких моментів. Але дуже значущий для нас обох день був день його хрещення. Славко охрестився в тридцять чотири роки. Ми поїхали в Карпати в гуцульське село Космач. Священиком там був отець Василь Романюк. Пізніше він також відбував і посилення, і арешти. А за часів незалежності Романюк став отцем Володимиром, він похований біля Софії Київською. Але похорони Владики – інша історія. А тоді була зима – сьоме лютого 1971-го року. Насувалися сутінки, коли ми увійшли до церкви. Отець Василь запалив свічки. В'ячеслав в білій вишитій сорочці стояв перед маленьким вітварем посеред церкви і проникливо слухав обряд. Я молилася за нього на колінах і плакала. Така святість була, такий спокій, а Славко аж світився... Ту сорочку, в якій він хрестився я передала в Музей історії України. Там же сорочка, в якій він загинув.

Атено Василівно, до кого з ідейних борців за Україну ви могли б прирівняти постать В'ячеслава Чорновола.

Це таке щось є чи від Бога, чи від землі. Є вибрані люди, які йдуть на все. Стус також такий. Тільки Стус був сильний у своєму переконанні і в тюрмі. А В'ячеслав мав ще організаторські здібності.

Він перший зняв у Львові пам'ятник Леніну. І люди били пам'ятник кулаками. „Через тебе, через тебе моя дитина пропала”, - плакала мама, одна, друга, десята. Кожен щось своє говорив.

В'ячеслав Максимович перший був у цих справах. Він і в тюрмі сидів не просто так, він працював, він писав, він передав якимось чином на волю. Тут передавали, переписували за кордон. Голодовки, протестував.

Голодовки, протести, я вам говорила, дуже багато. Там же їх напихали якоюсь водою, все це тривало по 100 днів. Він був дуже вольовий, дуже справжній, ідейна людина.

Він діяв, працював, випускав вісник, писав про те все. Він ”бив,,їх Їхньою ж оглоблею та по їхніх дурних головах. Він був безстрашний. Він міг ще жити довго, і ще багато чого зробити для України і українців. Його боялися і йому заздрили, що на президента балотувався. Хоч він не хотів, але він бачив, що нема кому. І от ті, що протиставилися йому, налякалися, бо знали, що він переможе.

На засланні.

Якутія, с. Чаппанда.

1979 р

Він

не був

користолубивий. Для нього не існувало „Я”, своє збагачення. Для нього існувала Україна, і він ніколи нічого такого не мав. Книжки мав, газету „Час” – „Time” випускав. Спочатку „Час”, потім „Час – Time” на українській і на англійській мові. Це була його улюблена справа. Він мріяв бути редактором

гарної, великої газети. Міг встати о п'ятій годині ранку (раз на тиждень так було) і до восьмої він вже мав цілу передовицю написану.

Я постійно чекала його з тюрем ,всюди їздила з ним , по всіх областях України. Ми намагалися завжди бути разом.

Він був дуже різносторонньою людиною. Я писала вірші. А він каже: ” Ти знаєш, я теж так міг би написати ”. Він в юності писав вірші, але не це було його покликанням. Кілька написав таких віршів і послав за кордон своїм друзям. Вони давалися йому, він дуже здібний був.

Він ніколи не відповідав на допитах ,не видавав своїх друзів , соратників. Словом , він не давав себе пригнобити, свого ідейного я, свого духу не давав пригнобити. І виходило у нього по-справжньому, із такою якоюсь впевненістю...

Чи завжди ви відчували себе щасливою жінкою, адже було стільки випробувань?

Знаєте, я дійсно щаслива жінка: мені випало прожити життя з таким чоловіком. Він був дуже щирою, доброю людиною. Ніколи не повертався додому з якої-небудь поїздки без квітів. Він був постійно уважним, і весь час підкреслював свою любов. Не було такого прийому, щоб він був один, без мене. Чи утомлена я, кажу: „Іди один”. А він мені: „Ти що? Всі ж знають, що ми завжди разом”. Нам навіть всі запрошення робили для двох. В'ячеслав Максимович був галантним чоловіком. Він помітно виділявся на тлі колишніх комуністичних лідерів з їх нісенітними компліментами.

Ми любили бути удвох, кудись виїжджати. Влітку обов'язково їдемо до Карпат – тільки там проводили відпустки. Але часу, особливо останніми роками, було мало: В'ячеслав багато працював. І, бувало, дзвонить: „Атенонька, у мене є дві години. Їдемо на шашлики. Машину за тобою вже вислав”. Я швидко збираюся, і ми їдемо на берег Дніпра, говоримо, їмо м'ясо

з вином. Він чекав цих хвилин, черпав в них силу і спокій. Ми були , як вісімнадцятирічні хлопець і дівчина... Я дорожила цими хвилинами, чи пів годинами чи годинами...

Ви ніколи не ревнували?

Ні, ніколи. Так, він був галантний. Я завжди йому говорила: „Ти повинен бути на європейському рівні”. Та він для ревнощів і приводу не давав. Знаєте, мій чоловік ніколи ні з ким не танцював, окрім мене. Я ще сміялася: „Напевно, ти не дуже добре танцюєш, якщо вальсуєш тільки зі мною”. Але танцював він добре. Він все робив добре.

Атено Василівно, як ви сприйняли смерть чоловіка?

Не поетично і не романтично. Я сприйняла смерть Славка цілісно і приховано. Не виносила свій біль на люди.

Ви пам'ятаєте ту березневу ніч, коли відбулася автокатастрофа?

Я пам'ятаю ту ніч до найменших дрібниць, оскільки переживала її в думках тисячі разів. Тоді Славко поїхав, подзвонив додому у вісім вечора. Довго і спокійно зі мною говорив, не стараючись, як завжди, швидко закінчити розмову. Ніби ще щось хотів запитати... Потім подзвонив знову. Сказав, що вони якраз зупинилися перекусити в Черкасах і вже відправляються до Києва. Трохи розповів про зустріч в Кіровограді. Я прагнула щось з'ясувати детальніше, а він: „Приїду, все розповім”. Пам'ятаю, ще запитала, чи вечерятиме. Відповів, що не голодний, але якщо знайдеться трохи коньяку, то із задоволенням посидить зі мною. „Котра година?” - кажу я, - ”Десять двадцять” - „Ну, щасливої дороги, приїжджай”, - „Дякую, ну па...”. На цьому і закінчили.

Я почала читати щоденники Ірини Жиленко, надруковані в „Сучасності”. Пішла на кухню, сіла, перегортаю журнал. Іноді поглядаю на годинник. Одинадцять. Трохи більше... Все собі думаю, куди він зараз може

під'їжджати? І раптом я відчула протяг. Подумала, що прочинилося вікно. Пішла в спальню – все закрито. Тоді знову поглянула на циферблат. Одинадцять тридцять. В цей час він загинув.

Але тоді я не злякалася. Спробувала знову читати, але вже не змогла. Думаю: „Напевно, хвилин через сорок приїде. Але навіщо я чекатиму? Славко має мобільний, я йому зараз подзвоню”. Набираю номер. Автомат відповідає мені, що немає зв'язку. Це здалося мені незвичайним: в дорозі він не вимикав телефон. Я набираю другий раз, третій, четвертий... Тоді дзвоню Олені (дружина Дмитра Пономарчука, прес-секретаря В'ячеслава Чорновола, який в ту ніч їхав з ним в одній машині). Олена говорить: „Пані Атена, мені так тривожно, ніяк не можу заспокоїтися”. Я раптом відчула, наскільки хвилююся сама. Вирішила подзвонити дочці: Ірина теж занервувала і порадила зв'язатися з дружиною Удовенка (Геннадій Йосипович супроводжував Чорновола в поїзді). Але було вже пізно, і я вирішила почекати: не будити ж людей серед ночі. А сама утомлена, знервована... То мені здається, що В'ячеслав двері відчиняє. Вибіжу в коридор – порожньо. То чується, як їде ліфт. Чекаю стукоту в двері – нікого.

Щоб якось заспокоїтися, поставила свічку – ми привезли їх з Єрусалиму – і молюся про себе, лише б все було добре в дорозі. І знову дзвоню – то Олені, то Ірині. Вже близько третьої дочка говорить: „Мама, знайди кого-небудь, не мучся”. І я тоді набрала номер Михайла Косіва, а там чутно „зайнято”. Ось тоді я все і зрозуміла. Тільки боялася, що хтось скаже про це вголос. Ще раз набрала номер. Трубку узяв Михайло. „Чому у тебе зайнято?”, - питаю. „Чому я до тебе не можу додзвонитися вже годину?”, - говорить він. „Навіщо тобі телефонувати в три ночі?”, - знову питаю. „Ми з Кендзьором зараз приїдемо”, - і поклав трубку.

У квартирі було темно, горіла лише свічка. Я ніби заціпеніла. Вони довго стукали в двері, а я не могла піднятися і відкрити. Не хотіла чути. Потім відкрила. Вони прийшли, поглянули на свічку, на мене. „Де В'ячеслав?”, -

питаю. „Нема більше В'ячеслава”. Не пам'ятаю, що відчувала. Тільки кричала: „Цього не може бути!”. Потім прийшов Удовенко. Щось сказав – а я заплакала. Так сильно я плакала єдиний раз. Далі все тримала в собі....

Через декілька місяців після трагедії у вас стався інфаркт?

Так. Лікарі тоді сказали мені ,що я по-чоловічому сприйняла його загибель, і по-чоловічому розраховуюсь. Але наче все зупинилось в мені в одну мить.

Як добре Ви знали батьків В'ячеслава Максимовича?

По-перше, знала. А, по-друге, коли він сидів в тюрмі, то ми з Тарасом (сином) їздили до них. Із Славком також бували дуже часто. Він маму дуже любив, взагалі любив своїх. Але до мами відносився ніжно, ніжно...Він постійно до мами писав, гарно відносився син до мами. Оскільки людину не може знищити ні жорстокість життя, ні переслідування, у нього залишається ця любов.

А потім мати померла і батько помер. Їжджу туди на могили, але останнім часом важко добиратися на автобусах.

Якими були для вас роки без В'ячеслава Максимовича?

Важкими. Роками випробувань на мужність, на витримку, на терпіння. Роками страждань, не на людях, страждань непомітних для інших. В'ячеслав був моїм чоловіком, моєю єдиною любов'ю. У нас були важкі дороги, але ми були разом.

Як ви сприймаєте офіційну версію загибелі – „автокатастрофа”?

Ой, навіщо було тому КАМАЗу розвертатися посеред ночі? Я не можу грішити думкою, але і не можу примусити себе повірити у фатальний збіг обставин. Переконана, що у наш час можна розкрити, як все відбувалося насправді. Я б дуже хотіла тієї правди.

Коли мені повернули одяг, в якому Славко загинув, я вирішила його випрати та віддати потім в музей. Багато піску на ньому було, каміння. Поклала в ванну, залила водою. Потім дивлюся, а вода червона-червона...

Хто вас підтримував весь цей час?

Сім'я, друзі. Але більше мене утримувала робота. Я створила Міжнародний фонд В'ячеслава Чорновола. Мені було дуже складно це зробити, адже у той час я лежала хвора. І всі формальні процедури після загибелі В'ячеслава лягли на плечі моєї дочки. Ірина приїхала на півроку сюди, відвідувала мене в лікарні, займалася організацією фонду. У Раді фонду входять і політики, і члени сім'ї, і друзі, і побратими В'ячеслава.

В'ячеслав Чорновіл мріяв видати свої роботи, а після його смерті цим зайнявся його Фонд. Що вже вдалося зробити?

У останньому інтерв'ю В'ячеслав дійсно сказав, що планує видати десятитомник, але не встиг. На сьогодні вийшло шість томів десятитомника. Перший називається „Літературознавство. Критика. Журналістика”. Це його роботи шкільних і студентських років. В'ячеслав був дуже талановитий, міг бути письменником, поетом, науковцем. Його дипломна робота по Борису Грінченку відразу могла бути і дисертацією...

А інші томи?

Другий том про його знамените „Лихо з розуму” - роботи 1965-68 рр. Третій том - статті В'ячеслава Чорновола з редагованого ним журналу „Український вісник”. Четвертий том складається з листів до друзів, до побратимів із тюрем. П'ятий том – публіцистика періоду перебування в таборах і в посиланні до 1985 року. Том шостий – журналістська діяльність кінця 80-х років минулого століття. Багато що залежить від фінансування. Держава не допомагає. Якщо вистачить коштів, то сьомий том буде про публіцистику 90-х. Том восьмий – про матеріали, пов'язані з роботою вже у Верховній Раді,

інтерв'ю. Дев'ятий том – про журналістику 90-х, період „Час-Тайм”. Том десятий – спогади. Повинна ще відмітити, що укладачем першого тому була Валентина Чорновіл, відповідальним редактором – Михайлина Коцюбинська.

У книгах, навіть якщо це роботи і спогади, завжди виникає певний образ головного героя. Яким ви сприймали В'ячеслава Чорновола?

Перш за все, лідером. Він таким був з юності, створював те, що іншим було не під силу. Він організував підпільну боротьбу, журнали самвидаву, створив партію з громадської організації «Народний Рух», був головою обласної ради в Львові. А потім все-таки став "будівничим держави". У всіх своїх вчинках він був упевненим і рішучим, ніби сама доля робила з нього лідера. Він казав: „ Правда – це Україна, Україна – це правда”. І якщо він за щось брався, то брався на повному серйозі, з повним розумінням, на що він іде і що він робить, і з повним знанням своєї справи. Це була надзвичайно освічена і розумна людина. Він знав, що він хоче, він знав, чому він це хоче, і він знав, що він мусить боротися, бо інакше не може. І він знав, що за це чекає, і він на це не звертав уваги. І не було такої сили, яка могла б його зупинити. Він ставив на жертву все. За правду, за Україну. От так, може це слова високопарні, але так було, такий він був у своєму житті.

Скільки пам'ятників Чорновола є в Україні?

Не так вже і багато. У Києві - тільки на могилі. У Львові – біля будівлі обласної ради. У Золочеві, недалеко від Львова, є пам'ятник. В кінці 80-х Славко їздив до Вільнюса на з'їзд незалежних журналістів, і коли повертався, його зняли з літака, завезли в Золочев і посадили у в'язницю на десять діб. Жителі Золочева гордяться тим, що В'ячеслав Чорновіл був і в їх місті, вшанували його пам'ять.

Разом з тим в Києві, кожного разу, проїжджаючи по вулиці В'ячеслава Чорновола, я бачу як тяжіє пам'ятник Косіору. На 12-у року незалежності в центрі української столиці стоїть пам'ятник постишевському прибічникові,

одному з активних організаторів голодомору і терору. Я упевнена, що демонтаж цієї статуї повинен бути остаточним. Втім, є інший варіант. Не обов'язково зносити пам'ятник Косіору. Слід лише поміняти табличку і написати: „Співорганізатор голодомору”. Хай народ знає не тільки імена своїх героїв, але і імена катів...

ЛЕСЬ СТЕПАНОВИЧ ТАНЮК - один із яскравих представників покоління шістдесятників, режисер, письменник, мистецтвознавець і культуролог, відомий політичний діяч. Народний депутат України трьох скликань, голова парламентського Комітету з питань культури і духовності. Член національної комісії України в справах ЮНЕСКО. Голова Національної спілки театральних діячів. Голова Всеукраїнської о правозахисного товариства «Меморіал» імені Василя Стуса, заступник голови Народного Руху України, друг та соратник В'ячеслава Чорновола.

Лесю Степановичу, де і як звела вас доля з В'ячеславом Максимовичем?

Я з ним познайомився у пані Орісі Стешенко. Була така остання українська княгиня з роду Старицьких, а Старицькі – Рюриковичі. Ірина Іванівна Стешенко, дочка Стешенка – УНРівського міністра освіти. Це була така трійка - Рильський, Косачі і Лисенко.

У них вдома стілець такий, значить, як вона казала, „фотель”. У цьому фотелі сиділа Леся Українка. А в цьому сидів дідуня – Старицький і так далі. Це було таке меморіальне... І цей салон пані Орисі знаходиться навпроти Російської драми, отут на Пушкінській, там десь оці меморіальні дошки. І там, власне, збиралася вся українська еліта - не еліта, але українські інтелектуали, починаючи від Світличного, Кочура і Лукаша, і Драча.

От туди одного разу Станіслав Кельнюк привів хлопця з факультету журналістики. Сказав, що він хоче написати про пані Орисю якісь тексти. Ну, пані Орися сказала: „Ти мене на абордаж не бери, я не люблю цього, щоб зразу так...”. А він сидів, щось записував, розмовляли. Оце був Чорновіл, це був перший його такий вихід на цю арену.

Дуже своєрідний він був. Мав свою точку зору, суперечився обов'язково, обов'язково першим її висловлював, не чекав, поки там інші щось там вирішать, чи не вирішать компромісного. Я так думаю, що з інтерв'ю нічого не вийшло, бо пані Раїса Стешенко була така екстравагантна жінка французького темпераменту, багато говорила не для преси. Але не сказала йому нічого, що могло б згодитися для статті.

Ви щось знаєте про його конфлікт з керівництвом університету?

Уже була група в університеті, яка, так би мовити, вважала, що він не йде в такому загальному руслі. Хоч я так розумію, що це все-таки був конфлікт такого більш ідейного напрямку, що він ішов на випередження. Розумів те, до чого приходили і інші через рік, через два. Приходили і розуміли, що він мав рацію, але щоб не був такий розумний, не заривався, то пішли ці конфлікти.

Внаслідок фактично цих конфліктів він пішов з університету, і десь уже там у Жданові, у Маріуполі працював. Я думаю, що це знову ж таки коса на камінь найшла, тому що в нього не було страху перед тим, що таке є колектив, група. Є такий людський страх натовпу. А якщо натовп проти тебе,

то ти мусиш підпорядкуватися. В нього цього, в принципі, закону такого самозбереження не було.

Що вас об'єднувало , які спільні інтереси були у вас з Чорноволом у перші роки спілкування?

В основному перша людина, з якою він знайшов спільну мову, це був Станіслав Тельнюк А другий вже був я, тому що фактично у нас були такого роду спільні інтереси: скажімо, спільно ми вважали, що треба вести списки репресованих, треба збирати прізвища репресованих, і десь, колись, так би мовити, це мусить вийти. І в тих списках репресованих, які я друкую в своїх щоденниках, є і його записи. У нього такого постійного місця все-таки не було, то частину своїх праць він віддавав мені. І дуже цікавився різного роду літературою. Ну, припустимо, я добре пам'ятаю, що я йому давав читати „Спогади Кулішихи”. Це 56-го чи якогось там року виданий був однотомник п'єс Миколи Куліша, саме заборонених п'єс, без „97”, без всіх, без „Патетичної сонати”, „Маклена Граса”, „Народного Малахія”. І для нас це , звичайно, було таким відкриттям. Ми його дістали через Крушельницького. І в мене був з Чорноволом на цю тему конфлікт, бо він обіцяв повернути „завтра”, а повернув через тиждень, а це ж таке діло, що кожен раз нервувалися ті ,що його нам дали. Але він цим дуже цікавився. Дуже цікавився він і потім, ну скажімо, я діставав для нього матеріали по Грінченку, знову ж таки через пані Орисю. Пані Орися мала якісь контакти з відповідними людьми. Та, і я знав, що він, Грабовським і Грінченком займається

Лесю Степановичу, яким він був у той час, яким ви його пам'ятаєте?

Власне, що було в нього цікавого,-- він був абсолютно такий, знаєте, універсальний в своїх бажаннях. От все він хотів сам ,особисто перепробувати, перевірити, помацати.

Колись приходять він, припустимо, до Алли Горської в майстерню на Репіна, зараз замуrowаний там вже вхід, зовсім інакше... Приходить він в цю майстерню. От бачить він маски з паперу, такі, значить, страшенькі маски з паперу. Був такий художник Кульдіженко, який це робив. Пані Орися охоче вивішувала ці маски, риби з білого паперу. Через 15 хвилин дивлюсь, він сам вирізає цю маску, пробує вирізати.

Так. От сам сідає, дивиться, як це зім'яти папір, як те вирізати. Дівчата там почали приносити, знаєте, такі гарні вирізані серветки з паперу. От так складаєш, складаєш, якось ріжеш, а потім складаєш і виходить велика серветка.

Він вже сидить сам цю серветку вирізує. От у нього така жива була цікавість до всього. Малювати починав, брав якісь фарби і щось малював. Цебто оцей універсалізм, оце бажання знати все і уміти все – це дуже важливо для Чорновола. Тому що багато з наших лідерів є все-таки однобічні, як флюс, повнота його однобічна.

От він одним чимось захопився і вже, значить, в цьому таран, а все інше він не пропускає. Він був всеоб'ємним Чорноволом. Він любив ходити на ці дипломні наші вистави театральні.

Це всі любили, і Світличний ходив, і Кошур ходив, Лукаш ходив. Але Чорновіл ходив по-особливому: не на дівчат видивлятися, а такби мовити, -- що там грається, як там воно все це. Потім мені каже, я б сам хотів зіграти якусь роль. А я якраз репетирував театр робити з Крушельницьким на чолі, з Петрицьким, на чолі з художником у Жовтневому палаці культури. Непоганий директор там був, Авдюшко – брат знаменитого актора. І він прикривав нашу діяльність, таку химерну всяку. Ми там почали робити цей театр. Я там репетирував Драча, потім ми взяли «Матінку Кураж» для такої актриси Ніни Лихо і для Маслюченко Варвари Олексіївни, вдови Остапа Вишні.

Потім ми вийшли на «Патетичну сонату». «Патетична соната» - дуже велика п'єса Куліша, багато масовок, багато людей. Там були задіяні актори російської драми – Марина Герасіменко, багато народу.

Десь і я, сам думаю, що оце я цей поет, що сидить там на даху. Я його зіграю: раз, так би мовити, нікого немає. Потім все-таки я вирішив, що ні, що це дуже складно. І почав запрошувати на цю роль Ігоря Безгіна. Безгін тоді був секретар Райкому комсомолу якогось району. І він согрішив тим, що він кинув цей свій комсомол, пішов до проклятих націоналістів грати націоналістичну п'єсу в націоналістичній постановці Танюка. І він репетирував цього самого Ілька.

Чорновіл сказав, і я хочу це грати. І він репетирував, репетирував цього самого Ілька, навіть до такої міри репетирував, що я одного разу показав його Крушельницькому. Крушельницький був наш вчитель, такий симпатяга, добряга. А Чорновіл, щоб сподобатися Мар'яну Михайлову, навіть вивчився грати на геліконі. От це така велика труба, як шафа. Якщо ви візьмете цей гелікон, то в двері потім не вийдете. Це такий бас великий. І цей гелікон висів у поета Єліка Юги на третьому поверсі, там, де його комірчина була. „Патетична соната” – це п'єса в розрізі такому, що внизу живе пролетар--безногий Авраам. На середньому поверсі живе російська і українська буржуазія, а на третьому поверсі, там уже десь під зорями – проститутка Зінка. Вона виявляється потім найцікавішою, найжертівнішою з них усіх. І поет Ілько, який там мріє під зорями про кохання, Петрарку і закохується в Марину, яка виявляється потім керівником національного повстанського загону.

От він оцього Ілька якраз і захотів грати. Репетиції були дуже цікаві. Вони тим цікаві, що, в Куліша все це--монологи. Це не треба партнерів. Це треба сісти акторові й режисеру, знати текст і спробувати перевтілитись у роль. Спочатку він захотів його грати, як поета-декадента, поета з морквинкою в петлиці, так як тоді говорилося. А коли ми все-таки дійшли до текстів, йому вже захотілося грати українського поета, такого футуриста, але як Бажан,

припустимо, як Сименко. Себто в національному аспекті. Це дуже цікаво виходило, бо він був поривчастий, емоційний, а текст Куліша надзвичайно поетичний і вимагає коакантеленості. У нього ця кантеленість не виходила, лише акторський темперамент.

То чи зіграв В'ячеслав Крушельницькому щось на геліконі?

Виявилося, що він потай домовився з одним хлопцем з оперного театру і ходив до нього в яму оперного театру і там репетирував на геліконі „Ще не вмерла Україна”. І коли він при Крушельницькому почав видавати, він бідний перелякався: що це таке?

Можна було зрозуміти, але трошки страшно. Крушельницький мав таку звичку : він подивиться, все похвалить, а потім, коли актори йдуть, він залишається з режисерами і обговорює цю виставу, етюд, сцену. Він мені каже: „Ви знаєте, Лесю, ви не туди його тягнете. Він не характерний, він герой. Він може грати тільки самого себе”.

Далі він і каже: „Актор – це той протей, який міняє свою шкіру в залежності від тих текстів, які йому надаються”. Він характерний, міняє характери, міняє події. А Крушельницький відчув в Чорноволі, що він не буде пристосовуватися, він не зможе грати , припустимо, якусь комедійну роль , чи Попандопало. Він не зможе це грати, він за театральною термінологією-- Герой, це значить той, який проблему дає.

Інша річ, що вже сьогодні це звучить символічно. Він міг тільки від власного імені все робити. Тому що потім, коли Чорновіл друкувався в „Самвидаві”, він ніколи не ховався за псевдонім, за роль. Було, коли спеціально вигадували спеціально вставили у твір пару фраз, які автор ніколи в житті не сказав би. У Чорновола цього майже не було ніколи .Він все те, що робив, робив від свого власного імені. Обов'язково ставив в кінці підпис: В'ячеслав Чорновіл, там то і там то, такий то ...

Якраз тим була і цікаві його роботи, які були підписані власним іменем і датовані без всякого псевдо. Послані, так би мовити ,партійному

керівництву, а насправді-- місту і світові. Цебто я це вивожу з фрази Крушельницького, що він не характерний актор, який може грати чужі ролі. Він Герой, який може промовляти від свого власного імені. Оця от штука -- „Герой”, вона близька до тексту, до пророка, до якоїсь людини, яка переживає по-шекспірівськи свій час і від свого власного імені починає говорити. Якщо ви уважно починаєте те, що він пише Грінченка, то зрозумієте: він пише фактично про себе. Якщо ви прочитаєте те, що він пише про Грабовського, він пише про себе. Це така режисура, він приписує Грабовському те, що він мусив би робити, якби він був Чорноволом в той час.

Це є такі театральні критики, які дивляться виставу і замість того, щоб розказати що там, вони розказують, як її треба зробити .

І публіка вже бачить не те, що у виставі, а те, що критик написав. І так формується певний курс .

Я думаю, що це дуже важливо у Чорновола, що він завжди інтуїтивно відчував якусь ноту і починав з неї говорити від свого власного імені. Всі його заяви дуже характерні. Він ніколи не ховався з ними за „ми”.

А ще він страшенно любив читати „ЖЗЛ”: от таке наївне, знаєте, життя замечательных людей. Про Евериста Галуа чи Бетховена, він цю серію страшенно любив. Я думаю, що в ньому був момент соціологічного підходу до людей. Він думав: „Що це за людина? Чим вона мене цікавить? Як вона іде проти течії?”. Бо найбільше його цікавили люди, які йшли проти течії. Його надзвичайно цікавило , що таке людина в своїй сутності, людина і влада, людина і мистецтво, людина і наука, всесвіт. Мені здається, що в цьому теж є крупність Чорновола, що він постійно займався такою шаленою, напористою самоосвітою і не через підручники , а саме через таку художню літературу.

Колись Чорновіл цікавився Гюго. Дізнався, що є книжка , написана, про Гюго його сестрою. І каже мені: „От Гюго, ти розумієш, от такий він цікавий, але ж перша книжка про Гюго написала Адель Гюго(його сестра). Вона

виходила у Петербурзі у 48 році, чому ми її не маємо? Це ж цікаво як сестра на брата генія подивилася.. Може воно щось там зовсім інше є.” Все-таки він був дуже химерний . Звідки це? Чому йому треба ревізувати той погляд на Гюго, який встановився?

І оце от бажання довіршити кросворд, добратися до суті найменш--це теж була,, чорноволівська ” риса.

Лесю Степановичу , а що ви могли б розказати про його особисте життя, про дітей?

Він був дуже такий, як кажуть в Росії люди, „любвіобільний”. Страшенно спалахував, страшенно закохувався. Він перший із нашого кола одружився. Але я не сказав би, що це був глибокий шлюб. Між Іриною і ним моментально виникли суперечки що до політичних переконань. Вона дуже все це переживала ,і фактично дуже швидко вони розійшлися . На той момент був вже маленький Андрій. Ірина навіть прізвище Чорновола не дала синові. Андрій взяв прізвище Чорновола тільки після того, коли вже батько став губернатором. А до того він не визнавав Чорновола. Але, не мені їх судити. Ірина померла ,вже нічого не скаже.

Друга дружина В’ячеслава-- Олена з такої старої української родини, з людей, які були пов’язані з УПА, вона дисидентка за своєю суттю. І коли вона завагітніла, В’ячеслав хотів, щоб народився син.

А чому?

Він казав: „От, я його хочу назвати Остап, бо перший син у мене Андрій”. Інсталяція з „Тараса Бульби”. Я кажу: „Нащо ж тобі Остап? Ти хочеш, щоб його у Варшаві спалили? І ти ж не Тарас Бульба”. Але назвали так, як хотіла Олена--Тарасом.

Теж цікаво, розумієте, що людина в такій ситуації думає про знакові речі. Він глибоко переживає з того приводу, що перший син у нього, так би мовити, не приніс радості йому. Він ще не знає, який це син буде. (Два-три роки там синові). Але на той момент він вже вважає, якщо з матір’ю така

неконтактність, то син буде такий, значить, який закохається в панночку і зрадить Україну за спідницю. А другий син мусить бути стабільний, як він сам, як батько. Тому, значить, він мусить бути названий Остапом.

Але потім все-таки з Оленою вони розійшлися. Я так розумію, що поки він був за ґратами, між ними виникали серйозні суперечки.

Вячеслав з Тарасом.
Якутія, с. Чаппанда.
1978 р.

І по суті Тарас виховувався, в окремому середовищі, без батька. І взагалі діти дисидентів – складні діти, бо життя було складне, особливо за ними ходити не доводилося. В школах їх притісняли. А коли Тарас був більш у зрілому віці, ним зацікавилася КГБ.

По суті можна сказати, що у Чорновола в ідейному, розумінні одна Ірочка Волицька -- його пряме продовження. Вона не є пряма його дочка, вона дочка Атени, але вона була старша. І коли КГБ їй заважало вчитися, вона це свідомо сприйняла, свідомо прийняла „доктрину чорноволівську”. І тому їй не дали вчитися у Київському театральному інституті. І я змушений був спеціально виїжджати у Ленінград, щоб там домовитися із ленінградською громадою про навчання Ірини. Тобто вона вже у зрілому віці вийшла на свідомий „чорноволівський шлях”.

Як ви вважаєте, він любив своїх синів?

Так . Він любив їх батьківською любов'ю. Він просто не довіряв їм якихось особливих, важливих речей. Можливо ,оберігав їх у такий спосіб. Він не хотів втягувати Тараса у політичні справи.

І те, що потім Андрій і Тарас пішли в політику, не було зроблено з подачі В'ячеслава.

Тарас прийшов у політику з подачі Косіва і Кендзьора. Чорновіл загинув і ми думали, як підкріпити Рух. І тоді виникла ніх ідея, що давайте ми у Львові витягнемо Тараса в парламент. І я теж їздив, там за нього голосував. І саме на прізвищі Чорновіл він пішов вгору. А коли пішов вгору, то йому уже здалося, що він може багато. І в цьому була наша помилка .

Але те, що Чорновіл не міг дати дітям постійного виховання--це факт, розумієте. А сьогодні ці діти починають говорити, що вони в революційному русі з пелюшок.

Як би ви прокоментували перехід Тараса до Партії регіонів?

Я сказав би так, що це ображена гідність його особиста. Політика – справа нестабільна.

Що ви можете сказати про третю дружину В'ячеслава Чорновола?

Атена була його лебединою піснею, коханням життя, найкращим другом. Після смерті В'ячеслава вона створила Фонд ім. Чорновола, керує ним, видає книжки, продуктивно і послідовно працює. І щоб там не говорили опоненти ,пройшла з ним все-таки ці 30 років. Жінкам дисидентів було набагато важче, ніж чоловікам. Їх штовхали з усіх боків виганяли з роботи ,влаштовували допити. Не було впевненості у завтрашньому дні, стабільного життя.

В'ЯЧЕСЛАВ СТАНІСЛАВОВИЧ КОВАЛЬ

Народний депутат, член НРУ з 1989 р., соратник і однопартієць В'ячеслава Чорновола.

В'ячеславе Станіславовичу, якою, на вашу думку, була ця людина? Тобто якою ви його бачили не як політика, а як просто людину .Ви були друзями?

Він трохи старший був, ніж я, тому він був головою партії, а я був головою секретаріату партії. Хоча, звісно, дружні стосунки у нас були. Ми знайомі з 89-го року до 99-го – 10 років.

А що стосується питання, якою людиною він був, - він був дуже комунікабельною і доброю людиною, яка любила людей, свою державу. І намагалася щось зробити для держави, і для людей, які в цій державі живуть. Все його життя було і присвячено цьому. Він дійсно людина, яка віддавала себе повністю цій роботі, будівництву держави, державотворенню, побудові свідомого громадянського суспільства, про яке ми вже перестали говорити останнім часом. Це якраз була мрія Чорновола, щоб Україна стала державою, в якій всім би було гарно жити.

Як на вашу думку, його загибель дійсно була випадковістю?

Я вважаю, що все-таки це – вбивство. Це не дорожньо-транспортна пригода, як її класифікували зразу ж потому. Це було організоване вбивство, і багато фактів, які підтверджують, що це – вбивство. Люди, які були причетні до цього, загинули раптово.

Це була людина, яка могла скерувати взагалі напрямок, напрямок громадсько-політичний в державі. І особливо в такий кульмінаційний момент він взяв на себе відповідальність повести за собою, незважаючи на те, що в останні місяці життя Народний Рух України розколовся. Всі події з однієї колоди: і розкол Народного Руху, і вбивство В'ячеслава Максимовича – бо потужна Національно-демократична партія, заважала уже тим олігархічним фінансовим угрупованням, які почали утворюватися і називати себе партіями. Фігура В'ячеслава Максимовича їх дуже лякала і дуже заважала.

Ви знаєте щось про його журналістську діяльність?

Звісно, що всі твори, які він писав ще тоді і видавав в „Українському віснику”, ще за часів комуністичного панування на Україні, вони були знаковими. Об'єднували ту правозахисну діяльність, яка була в Україні,

„Гельсінську групу”, людей, які думали не так, як їм нав’язувала ця червона ідеологія, і він великий вклад вносив цими своїми творами, які передавалися, поширювалися, читалися. А вже після здобуття Україною незалежності він, дійсно, мріяв бути редактором, а не політиком.. І він займався цим, правда, він поєднував цю роботу з роботою Верховної Ради України, з роботою в Народному русі України. Бо газета „Час, „Тайм”, яку він видавав, це ж практично була перша газета, умовно десь такого плану, яка зараз є „Дзеркало тижня”. Перша газета в Україні, яка видавалася на двох мовах: на українській і на англійській – і яка поширювалася і за кордоном, і в Україні. Це була перша така аналітична газета, серйозна газета, яка могла дати відповіді на тенденції, на політичні тенденції, на економічні тенденції, розказати про владу, про культуру, тобто потужна газета. Я не пам’ятаю, скільки сторінок там уже було в останній момент, але думаю, що, мабуть 18.

І він писав миттєво. Я бачив неодноразово, як він це робив. Він сідав і в нього, мабуть, рука не встигала за його думками. Він дуже швидко працював але, правда, правив потім довго. Але це йому вдавалося.

Це було видно, що це вдавалося, що це його хліб. Якби, мабуть, не ситуація та, яка була в державі, не всі ці часи страшні. Він би був талановитим журналістом, досяг би великих успіхів на цій ниві журналістській.

Звісно, що всі процеси, які ми пережили після його вбивства, вони інакше були б. Утворення коаліції в 2000 році – першої некомуністичої в Верховній Раді. Вона вже була утворена, але не було Чорновола. Мабуть би інакше все розвивалося, вона б існувала інакше, утворення Блоку "Наша Україна" в 2001 році теж би, мабуть, інакше виглядало.

Я думаю, що і події, в тому числі і президентські вибори, воно якось би розвивалося інакше, інакше на користь демократії, на користь людей. Бо він же ж політик, який, ну, до останнього дня свого життя так і прожив у службовій квартирі.

І про це багато людей не знають, що він власної квартири навіть не мав в Києві, а так жив в службовій. Як йому дали там в 90-му році, чи в якому, в

Верховній Раді квартиру. Він так і помер, будучи в службовій квартирі. Хоча Морозом в 98-му році було прийнято рішення, десь за тиждень до виборів, вже останні тиждень роботи тої каденції, що всі службові квартири можна приватизувати. Але йому це якось не було цікаво. Навіть пам'ятаю я розмову таку, що я йому вже говорив про те, що, В'ячеслав Максимович, я ваш заступник, голова секретаріату, але в мене трикімнатна квартира, а у вас двокімнатна. До вас люди приходять, вже треба щось думати на цю тему, у нього були важливіші справи.

А ви не знаєте, як зараз його дружина?

Знаю, вона живе в Києві.

Ви спілкуєтеся ?

Так. Вона член Народного Руху України. Так що, я бачу її, і по життю хороші з нею стосунки.

Скажіть, будь ласка, я знаю, що „Час-Тайм”, закрили , а потім знову відновили її видання. Ви не знаєте, з чим це було зв'язано?

Газета виключно на українське суспільство була розрахована. Не просто було видавати газету, не маючи великих фінансів, вона потребувала гроші. І тому було прийнято рішення, що В'ячеслав Максимович закриває газету „Час”.

Але вона до останнього дня виходила і була досить і досить впливовою українською газетою, яка, привертала до себе увагу і могла пояснити деякі речі, які відбуваються у державі.

Розкажіть про якусь цікаву подію ,де ви були разом?

Я, може такий епізод розповім вам.

Знаєте, у 90-му році, вже коли Україна пішла шляхом незалежності, бо вже була Декларація. А потім Акт про державну незалежність.

Декларація уже була прийнята про державний суверенітет. І я сам виходець з Дніпропетровської області, з міста Дніпродзержинська, це – специфічне місто. І колись В'ячеслав Максимович багато разів там був, бо разом ми з ним у 1990 році почали створювати Асоціацію демократичних рад України. Перша така неформальна організація, яка об'єднувала ради різного рівня – від сільської до обласної, які стояли на демократичних, на націонал-демократичних позиціях, на позиціях державної незалежності. І я вам скажу, що досить була серйозна асоціація, якщо не ради, то демократичні блоки входили в цю асоціацію від Сімферополя до Львова. І ініціатором якраз було місто Дніпродзержинськ, де я тоді працював заступником голови міської ради. І ми були ініціаторами. Утворення такої асоціації, яка б об'єднала, яка б допомогла нам, депутатам місцевих рад і керівникам органів місцевого самоврядування, виконавчим органам місцевого самоврядування, розібратися. Події дуже швидко йшли, і треба було шукати відповіді на питання.

І тому якраз ініціювали ми, і В'ячеслав Максимович це дуже підтримував, і ми створили у Дніпродзержинську улітку 1990 року таку асоціацію.

Тому так сталося, що він часто бував в Дніпродзержинську. Ми проводили там засідання президії Асоціації демократичних рад, він приїжджав. І, до речі, свою виборчу кампанію він почав з Дніпродзержинська як кандидат у Президенти України. Ми провели зустрічі у місті Дніпродзержинську, провели мітинг, завжди були людні мітинги. Тоді господарський актив був міста, де електорат, де він виступив уже як кандидат на посаду президента України, програмував якісь засади і, що цікаво, що коли ми проводили зустрічі, то був, тоді ще воно було новиною, дзвінок про те, що замінований будинок, там де ми проводимо зустрічі. І що буде обов'язково замах на життя В'ячеслава Максимовича. Тоді вперше його охороняв начальник Дніпродзержинської міліції. І це цікаво мені було на це дивитися, бо це був

91-й рік уже, а до 89-го, 90-го року, то з міліцією були такі стосунки досить напружені. Але Чорновола охороняла тоді міська міліція після Дніпродзержинська і не допустила, і не було там ніяких спроб. Але охороняли досить серйозно, щоб не дай Боже нічого не трапалося. Це цікавий епізод, що кампанія його, кандидата в президенти України, почалася з міста Дніпродзержинська і спроби замаху на його життя.

Валентина Максимівна (ліворуч) з Атеною Пашко на похороні
Чорновола

Валентина Максимівна Чорновіл
(сестра В'ячеслава Чорновола)

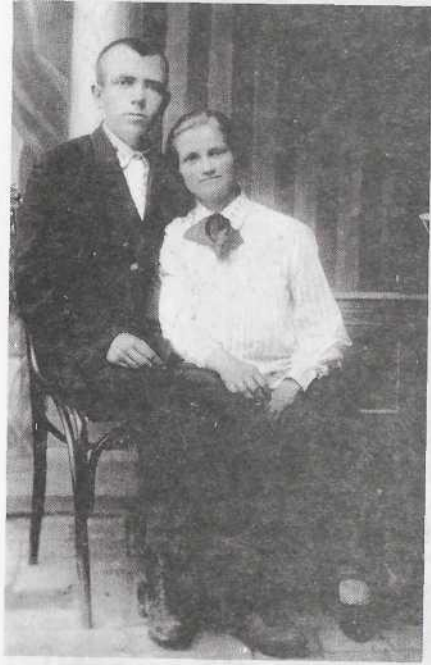
**Валентино Максимівно, хотілося б у вас розпитати про дитячі
роки В'ячеслава Максимовича, про ваших батьків.**

Ну, добре. Мені взагалі-то не так просто говорити про дитинство, тому що я ж молодша сестра і, звичайно, я знаю про те дитинство з розповідей батьків, не бачила того всього. Дитинство, як і всіх тих дітей, було довоєнне, воєнне, бо народився він у кінці 1937 року. 24 грудня 1937 року-- це вважайте вже 1938. Родився у дуже холодній хаті, як мама розповідала. Це була шкільна квартира, вони працювали тоді у тій же Черкаській області, у селі Єрки, і змушені були батьки часто переїжджати, бо був репресований брат у батька. Ну, вони не хотіли, очевидно. Я так думаю тепер, що директори шкіл не хотіли мати на роботі вчителів з родини репресованих. У сусідній район не переїдеш від того. Так вони опинилися в селі Єрки, станція там, є така станція Зенигородка, але то не райцентр Звенигородка, а так станція називається залізнична.

Ну, і власне, квартира була шкільна, дуже холодна і дуже була така люта зима. І мама розповідала, постійно був іній від морозу. А В'ячеслав уже пізніше, коли виступав, я навіть пам'ятаю це в 96-ому році, коли було обговорення його творів, висунутих на Шевченківську премію, то він говорив, тоді я записала на магнітофон, що ми такі сильні, ті, хто в ті роки народився, вижив, от. „Ми сильні, найсильніші”, - цитував Грановського Миколу. „Бо вирости з худеньких матерів в саду порубанім”. Голодомор тоді був і потім війна і, звичайно, що тим батькам виховувати дітей було тяжко.

Вже на той час був у сім'ї старший син. В'ячеслав старший від мене на п'ять років. і врятували від того голоду лише цигани, які побачили, що це сім'я інтелігентів просто загине з малою дитиною, з малими дітьми від холоду. Таким чином вони привезли під сніг якихось там дрівець із лісу. Воно там собі і гнило, але ж брати не можна було.

От так, власне, з того почалося те дитинство В'ячеслава, і з того, з тих морожених стін, із того холоду, і з того всього.

Батьки Вячеслава - Килина Харитонівна
й Максим Йосипович. 30-ті роки

В'ячеслав
(зліва вгорі) з батьками, братом,
Борисом і сестрою Валентиною.
Вільхівець.
1950 р.

Значить, і, власне, під час війни, бо то ж 38-й рік, а в 41-му почалася війна, ще був маленький, під час війни батько не був на фронті наш, тому що мав хворі легені і був комісований і був на окупованій території. Треба сказати, що це дуже недобре позначилося потім на тій біографії. Навіть коли В'ячеслав от вступав в університет ваш, і там є в архівах університетських

документи і є анкета, яку він заповнював і мусів писати, що батько, (то завжди треба було писати, де були батьки під час війни) що батько був на окупованій території. І на це так дивилися, , але він справді, був комісований і не міг воювати.

Одне слово, опинилися вони у Вільхівці, це – мамине село, мама звідти родом. Батько із Звенигородського району на Черкащині, але так доля склалася, що у Вільхівці якось зосередилося і наступне життя до закінчення школи В'ячеслава, і потім батьки до кінці свого життя жили, і тепер там музей-садиба відкрита. Було йому чотири роки вже, як дід Харитін, мамин батько, навчив його читати. Тоді була війна, які там букварики! Те, що там було під руками. У батьків було дуже багато літератури. Я вже знаю це, коли я вже росла, було багато книжок, художніх книжок, дуже багато періодики було різної. Ну, така була інтелігентна, сільська інтелігентна родина.

І під час війни, я також знаю з розповіді батьків, що книги пропали, бо були закопані. Що там було у хаті на той час, не знаю, але розповідали про те, що, не знаю на чому він навчився читати. Але коли зайшов німецький солдат до хати, то він саме гортав, читав Толстого „Война и мир”, це дитині чотири роки. І мама розповідала, що похололо у всіх у душах, тому що тоді ж на цих книжках, не фотографію давали письменника, а Сталіна обов'язково. На трасі Черкаси-Умань, там проходила велика битва цієї війни, Корсунь-Шевченківська. Бої були великі. І так відходили радянські війська, потім німецькі заходили. Було якесь затишшя, зайшли саме німецькі війська. А хата при самій дорозі, і німець зайшов, вони ходили, там просили їсти, виходили.

І, власне, він перегорнув книжку, а там же той Сталін, проти якого німці воювали. І мама каже, що думали, що постріляє всіх. Але воно так виявилось, що якийсь солдат, звичайний німець, який погладив дитину по голові, сказав, що у нього там теж скількись кіндерів є, дав шоколадку, і на тому все закінчилося.

Але от, власне, в от таких умовах він навчився читати, дід навчив його читати. І коли уже закінчилася, пройшов фронт, власне, війна то не закінчилася, але саме тут пройшов уже, фронт, відгнали німців на Захід, то батька поставили директором сусідньої школи. Щоб підняти там цю школу з руїн і посадити дітей за парти, бо то вже переростки були. Справді, він це зробив. І В'ячеслав пішов до школи. Там же в тій Гусакові, це чотири кілометри від Вільхівця, по трасі теж . Пішов до школи відразу у другий клас, очевидно там уже в першому класі не було чого робити.

Це вже йому було сім років?

І, власне, там він вчився. А потім, коли приїхав директор тієї школи, що був директором, він був на війні, приїхав він десь уже, вже я народилася. Це, мабуть, був або 48, або 49 уже рік. І, не знаю, десь там їх затримували ще після закінчення війни, він був комуніст, він написав записку батькові, навіть не зайшов, щоб за 24 години вибрався із шкільної квартири. Батько склав ці речі на воза, так мені розказували, на конячку, і тих чотири кілометри проїхали, звезли ці речі в Вільховець, до хати діда й баби. Ще була жива баба тоді, а потім батькові дали роботу у Вільховецькій школі завучем. Так він до кінця фактично працював тим же завучем, майже до кінця, бо там були перипетії, пов'язані потім з арештом В'ячеслава, мусив іти директором вечірньої школи. То вже тут пішов у п'ятий клас у Вільховецькій школі Славко.

Це було таке дитинство повоєнне і, мабуть, напівголодне, бо у школі, ну які ті часи повоєнні були? Звісно, що було тяжко. Наша сім'я, наскільки я вже тепер так аналізую, жила бідно, бідніш як селяни. Тому що в селі колгоспники , хоч там грошей не давали їм, але вони мали можливість щось навіть вкрати. Учителі цього не мали. Це чиста зарплата, щоб мати курку чи ще щось там, бо це село, то це все треба було купити. І я пам'ятаю, як уже вчилися два старших брати, то батьки позичали гроші, бо не вистачало того всього. І в хаті у нас не було фактично нічого такого, як навіть у сільських

хатах. Ще у цій хаті, що зараз відновлена, там зберігся стіл 30-х років, такий ще саморобний. Але обстановка була в хаті така якась світла, спокійна. В хаті не було фактично тих сварок, які можуть бути, виникати, не було ніяких таких слів грубих, щоб одне одного ображати. Мама була дуже добра взагалі за натурою і таке втілення абсолютної доброти. Я навіть не пам'ятаю, щоб вона там на когось з дітей чи чоловіка підвищила голос.

Батько трошки був суворіший, як чоловік, але теж ніколи не було тих сварок. І звичайно, що ця обстановка в хаті вона стимулювала до того, щоб діти вчилися і вчився добре. Старший син, він потім пішов в технікум став інженером, а В'ячеслав закінчував цю середню школу. От школа імені Чорновола, тут кївська школа їздила в експедицію з дітьми туди по чорновольських місцях і записали розповідь однокласниці В'ячеслава. Як вона цікаво розповідає, що він такий був розумний хлопець, що вони намагалися списати у нього, але він не хотів давати списувати, він казав, давай я тобі покажу. Як вона розповідала, як колись вона прийшла ще з однією однокласницею, як він їм пояснював, а воно каже мені в голову не лізе, а він пояснює. А намагалися, як він там на фізкультурі бігає, списати.

Потяг у нього був звичайно до таких гуманітарних наук, але як розповідали батьки, те що я знаю з розповідей, що задачки він розв'язував бувало швидше за вчителя, Такий був курйоз на екзамені, на випускному, що вчителька, намагаючись допомогти учням в таких моментах відповідальних, розв'язала задачу неправильно потім її навіть перевели в інший район. А В'ячеслав тоді розв'язав свій варіант і той варіант і таким чином цю ситуацію врятував.

Він намагався охопити все, так?

Він не міг щось не знати, чи щось не вчити. Це було його обов'язком. Він інакше просто не міг. У його кімнаті був порядок завжди, була в нього окрема кімната, потім вже як В'ячеслав закінчив школу її переробили на кухню, а то була така Славкова кімната. І я її дуже смутно так пам'ятаю, там був тапчан, який застелений був завжди. Взагалі, В'ячеслав був дуже

акуратною людиною. От в Якутії він уже був, він намагався завжди створити затишок, тому що, по-перше, він фактично і не мав того затишку ніколи і ніде. Бо ну мало прийшлося жити десь в сім'ї, все по тих засланнях, по всіх таборах і, де вже траплялася така можливість, то він намагався уже.

Валентино Максимівно, що цікавого ви знаєте про студентські роки вашого брата?

Коли він вчився в університеті, це мені розповів його однокурсник Павло, якісь були змагання спортивні і хтось захворів, і не з'явився на спортивну ходьбу. Чорновіл, щоб не підвести однокурсників, змагався отак без підготовки, без нічого, і зайняв друге місце. Так, що він в таких моментах завжди якось міг себе організувати. Такий він був у побуті, можна сказати, дисциплінований.

Він вважав, якщо він щось заслужив, то він його повинен мати. От наприклад. Тоді у школі шовкопряди розводили. То кролі вирощували в сільських школах, то на грядках щось там садили, а то був період шовкопрядів.

Ін там зайняв якесь перше місце. Треба було ходити, це обов'язково, це ж зобов'язували ходити, годувати їх там, зайняв перше місце він і ще хтось там в районі позаймав. І їх послали на виставку в Москву, на сільськогосподарську виставку трьох дітей. Батько не пустив. Сказав: „Я завуч, скажуть, що це я тебе спеціально...”. І не пустив.

От він тоді доказав, що він того достойний і йому та сільськогосподарська виставка може не треба була. Він ніколи не думав бути агрономом, очевидно, але хотів доказати, що він того достойний. Чого його мають не посилати. Він пішов у колгосп. Заробив гроші. Поїхав до Москви. Побував на тій виставці.

У якому це було віці?

Це був десь 9-й мабуть клас, вже такий дорослий він був. Бо я ще пам'ятаю ті шовкопряди, бо я їх застала.

Очевидно, саме тому, що батько був філологом, можливо, це був вплив батька, що він пішов власне на філологічний факультет університету. Все-таки у нього переважали гуманітарні такі здібності, і це виявилось і потім, в журналістиці.

Але повернімося до студентства.

Вступив на філологічний факультет відразу, мав золоту медаль, і співбесіда була тоді тільки. Скучно було вчитися на філології. Скучно.

Чому?

Тому що філологія вона була б цікава дисципліна, якби було там відкрито все і була можливість говорити все. А якщо половина цих письменників вважалися буржуазними націоналістами, про них не можна було згадувати ,або згадувати тільки як про буржуазних націоналістів. Наприклад, я знаю, що відомий сьогодні професор Кононенко нам розповідав дуже скучно. Дійшов до періоду цього Головка, на Головкові як став, далі ми вже самі ту радянську літературу складали і вивчали. І справді було скучно, тому що їм самим очевидно. Ті викладачі, які були все-таки люди розумні і очевидно їм самим було не цікаво. І просто для заробітку там працювали. І звичайно, що захопитися тим усім не можна було. А Славко людина така зрештою енергійна яка потребувала багато знань і звичайно це його не влаштовувало. Ну а ще у школі він уже писав вірші, він писав дописи у районну газету (вони є ці дописи, збереглися навіть) Якісь байки про ведмедя і бджоли , якийсь переспів мабуть з Глібова .І очевидно він чув, що у журналістиці, якась ситуація трохи краща, тому що на журналістиці були цікаві викладачі.

Як ви вважаєте, що вплинуло на становлення В'ячеслава в студентські роки?

Нещодавно його одногрупник Павло Щириця розказав мені, що були в університеті такі опальні, можна сказати, викладачі, які мали доступ до закритих архівів у науковій бібліотеці ім. Вернадського. Вони приносили, вони не тільки самі читали і щось розказували студентам, вони приносили студентам читати і таким чином студенти вже там щось знали більше.

Під час навчання вони їздили в Холодний Яр – батьківщину Павла. Підїхали туди і викладачі з університету. Отже, вони спілкувалися не тільки на лекціях, а і поза лекціями. То і безумовно, що і про той Холодний Яр, і про ту козаччину, і про історію, це ж тоді не можна було. Це зараз – аби хотів читати. А тоді це було таке, знаєте, заборонене. Його діставали, приносили. І, звичайно, якщо це розумні голови, то щось починали думати. Це я про те, як він такий став, бо про це питає багато журналістів взагалі. І це була одна із причин, що він почав читати не тільки ту літературу радянську – того Головка чи когось, що треба було обов'язково за програмою, а міг читати вже і щось інше. Він розповідав, що коли приїхав до Києва, його вразила російська мова на вулицях Києва. І не тільки те, що російська мова, а те, що його навіть запитували, чи не з Польщі він, чи не з Західної України, ? І це також спонукало його подумати: а чому це так? Це він сам так говорив, це не я придумала.

Плюс до того, хоч у хаті не говорили про репресованого нашого дядька, але ж ми знали, що він був репресований. Батько просто боявся за дітей, тим більше він бачив, що Славко – розумний хлопець і боявся такої ж долі. Він розбирався в тій політиці і розумів, і сам з страхом жив, і за ним стежили поки він працював. Вчитель фізики, який пройшов уже вишкіл, повернувшись з Західної України стежив за батьком і доносив у КГБ, що там той чоловік каже. Що той батько міг казати? Він вже трусився бідака, бо боявся, бо репресований брат був. Розумний чоловік розумів чим це може закінчитися. Просто працював добре як педагог, учитель. І власне, про дядька ми знали, що він репресований як ворог народу, але ж ми ж знали, що це не ворог був.

Розкажіть будь-ласка, про останнє видання „Вісника”?

В 72-му році за той „Вісник” його і посадили. Тоді посадили багато інтелігенції. Тоді люди полякалися в Києві.

А він поїхав до Львова, додому, і почав видавати той „Вісник”. І дуже таємно це робив, щоб ніхто не знав. Крім кількох людей. І в КГБ вони здогадувалися, хто міг би це робити. Але доказів не було ніяких. Навіть вже, як вели слідство, то він взагалі доказав, що то не він редагував. Стилiстику як редактор редагує, то вже стиль його видно. Чорновіл же у „Віснику” не правив практично стилістики, зовсім не правив.

А коли його вже забрали, Алена з Косівим видали матеріали останнього „Вісника”.

Підготувала **Улько Лілія Сергіївна, заочне відділення журналістики.**

ЧАСТИНА ДРУГА.

Становлення жіночої преси та преси для жінок в Російській імперії та СРСР

У Росії історія жіночих (модних) журналів розпочалася з журналу **«Модное ежемесячное издание, или Библиотека для дамского туалета»**(Див. Додаток 2. мал. 1). Творцем цього опусу був чоловік, письменник і просвітник, видавець багатьох російських журналів М. Новіков. У журналі, що складався з літературних матеріалів, переважала характерна для Європи інтонація чоловічого замилювання слабкою статтю. Це було розважальне читиво для жінок, з великою кількістю віршів, поем, перекладів модних авторів, анекдотів, крім того, у журналі були сторінки мод і добірка цікавих фактів. У вигляді додатку виходили картинки мод з підписами російською мовою : **«Щеголиха на гулянье»**, **«Чепец победы»**, **«Раскрытые прелести»** і т.д.

Метою подібного «жіночого журналу» було **«доставить прекрасному полу в свободное время приятное чтение»** [1, 2]. Світська публіка XVIII століття не змогла оцінити «цю працю». Щомісячник **«Библиотеки для дамского туалета»** виходив лише протягом одного року, а наступне подібне видання – **«Магазин английских, французских и немецких новых мод, описанных ясно и подробно и представленных гравированными на меди и иллюстрированными рисунками»** з'явилося тільки в 1791 році.

В 1804 році М. Макаров - російський письменник і журналіст видає **«Журнал для милых»** (Див. Додаток 2. мал. 2) - перший у Росії жіночий

журнал, у якому друкуються псевдоісторичні сентиментальні повісті, мемуари та інші літературні твори. Є в ньому місце й для міркувань на тему жіночої моди. В 1808 році князь П. Шаліков випускає журнал «Аглая», у якому друкуються вірші, байки, епіграми, проза, з'являються ноти й замальовки про моду. А потім, в 1823 р. – «Дамський журнал» з публікаціями новинок паризької моди.

У ХХ столітті в Росії з'являється усе більше й більше жіночих журналів - «Московский Меркурий» (1805), «Ваза» (1832) – «литературно-художественный журнал светских новостей, мод, домашнего хозяйства и рукоделий», «Магазин Мод и Рукоделья» (1851 г.), «Лучи» (1850 г), «Ласточка» (1859 г.), «Модный магазин» (1861), «Новый русский базар» (1866), «Модный свет» (1868) (Див. Додаток 2. мал. 3), «Дамский мир» (1907), «Моды для всех» (1910) і багато інших, які видають переважно чоловіки.

Наприкінці 50-х років ХІХ ст. з'являється більше 30 видань присвячених жіночій темі. Серед них є унікальні журнали, як наприклад: «Мой журнал» — для дівчаток, «Лучи» — для дівчат, журнал «Рассвет» — для дорослих панянок. Таке розмежування читацької аудиторії сприяло своєчасному виховному і освітньому процесу кожної вікової категорії читачок.

Слід також сказати про журнал «Сандрильона» (1858), який вирізнявся великими аркушами кольорових картинок з викрійками і вишивками, і «Дамский альбом рукодельных работ», спеціальне періодичне видання присвячене шиттю і вишиванню (1855).

Інтерес до моди в Росії був дуже великим. Зі сторінок багатьох петербурзьких і московських газет і журналів, своїми думками на цю тему ділилися різні знаменитості: поет А. Бєлий, письменник Л. Андрєєв, балерина Т. Карсавіна, художник Л. Бакст та інші. У перші роки ХХ сторіччя тема була настільки популярною, що поступово сприяла

залученню в світ моди професійних художників, а потім і появі нової професії – художника-модельєра. Із другої половини ХІХ століття багато відомих російських художників ілюстрували журнали мод. На початку ХХ століття мистецтво модної ілюстрації переживає справжній розквіт.

З настанням нового століття й розвитком поліграфії видавці численних дамських журналів намагалися зробити свої "дітища" більш привабливими й конкурентоздатними, одні з них зробили ставку на модну фотографію, інші – на графічне мистецтво й імена популярних художників.

У 1908 році в Москві почав виходити «художественный журнал мод, рукоделий, хозяйства» **«Парижанка»** (Див. Додаток 2. мал. 4), а потім журнал чоловічих мод **"Денди"**, малюнки моделей у них створювали відомі московські й петербурзькі художники.

8 березня 1914 року з ініціативи В. Леніна починає виходити перший радянський журнал для жінок **«Работница»** (Див. Додаток 2. мал. 5). Цей суспільно-політичний і літературно-художній щомісячник виходить у Петербурзі тиражем 12 тис. екземплярів. **«Работница»** – перший більшовицький масовий легальний журнал, що ставив за мету захист інтересів жіночого робітничого руху. Видання тимчасово припиняє роботу через поліцейські переслідування. І знову з'являється в 1917 році як щотижневий журнал ЦК РСДРП (б). У період Громадянської війни журнал знову перестає виходити й відновляється в січні 1923 року.

А в 1922 році з'являється другий знаменитий радянський журнал - **«Крестьянка»**(Див. Додаток 2. мал. 6). Він заснований Відділом по роботі серед жінок ЦК РКП (б). Були й інші, наприклад, **«Работница и крестьянка»** (1932-1941), **«Женский журнал»** (1926-1930) (Див. Додаток 2. мал. 7) і т.д. У цих виданнях друкувалися статті на "жіночі теми", журнали виховували жінок, що недбало ставляться до своєї зовнішності, тіла, здоров'я.

Наприкінці 30-х років у жіночих журналах з'являються публікації на теми гігієни й косметики, а також побуту, тут також друкують рецепти, поради господиням, реклама, мода, викрійки жіночого й дитячого одягу (зазвичай, це вкладка із однією викрійкою, до якої додається її докладний опис). Журнальна реклама найчастіше розміщувалася на внутрішній стороні обкладинки – це були маленькі "віконечка" з різною інформацією. В основному рекламували послуги ошадкас, книги й журнали, каталоги викройок, косметичні й гігієнічні засоби.

У 1922 році був виданий єдиний номер першого в СРСР модного журналу "Ателье" (Див. Додаток 2. мал. 8), над яким працювало багато відомих художників (В. Мухіна, Л. Бакст). Статті для "Ателье" писали А. Ахматова, Ф. Сологуб та ін. На сторінках журналу радянські модниці змогли помилуватися фотографіями московських акторок у розкішних туалетах, що не поступалися французьким убранням.

Для першого номера "Ателье" відомий скульптор В. Мухіна створила ескіз своєї знаменитої сукні-бутона. Вона була названа в журналі "естрадною": пишна біла спідниця нагадувала пелюстки квітки, витончений силует доповнювався крилатим червоним капелюхом і тростинкою. На початку 20-х років виходять й інші журнали з розробками моделей одягу відомих живописців і графіків, наприклад, "4 сезони", "Альбом мод" (Див. Додаток 2. мал. 9) й ін. Численні видання епохи непу, закликали майстрів пензля й пера висловлюватися з питань, пов'язаних зі створенням сучасного костюма.

1928 р. почав виходити журнал «Искусство одеваться» (Ленінград), у якому друкували моделі М.Орлової, Н.Оршанської, О.Анісімової, Е.Якуніної; як правило, це були сукні й костюми з використанням мотивів народної вишивки. Прекрасно оформлений журнал «Искусство одеваться» був не просто модним, але й "культосвітнім" із рядом цікавих рубрик: "Паризькі листи" – (повідомлення кореспондента з Парижа про

тенденції моди), "Курйози мод", "Минуле костюма". Був у журналі розділ "Корисні ради", де можна було довідатися: "Як чистити рукавички", "Як прати тонкі мережива", "Як оновити чорні мережива й вуалі" тощо, крім того, у ньому друкувалися статті провідних модельєрів, лікарів-гігієністів, реклама товарів.

У 1928 року, з'являється **«Домашняя портниха»** – традиційний журнал мод (великий формат, малюнки, моделі одягу й пояснення до них, поради кравчиням і викрійки як додаток). Журнал практично цілком складається з моделей модного одягу, взуття, аксесуарів. В основному це були малюнки, але зустрічалися й фотографії. Тексту було мало, лише опис моделей і поради кравчиням. Обидва журнали видавалися на гарному папері великого формату, з кольоровою поліграфією й з додатком викрійок.

В 1929 р. вийшов новий журнал **«Швейная промышленность»** (Москва) (Див. Додаток 2. мал. 10), що писав про проблеми масового промислового виробництва одягу. Почався етап індустріалізації країни. У ці ж роки відкриваються швейні технікуми, школи ФЗУ, швейні факультети при текстильних підприємствах, які готувлять фахівців для легкої промисловості.

Після 1929 року всі ці журнали більше не виходили. Вони й інші журнали мод (**«Модный журнал»**, **«Моды сезона»**, **«Модный мир»**, **«Модь»**, **«Модели сезона»** й ін.) були закриті за "безідейність".

1945 рік. Незабаром після перемоги у Великій Вітчизняній війні, виходить у світло перший номер **«Журнала мод»**. Багато десятиліть він був головним джерелом інформації про моду в СРСР.

Лише на початку 50-х жіночність знову стає актуальною. Однак придбати гарні речі як і раніше важко, тому одяг найчастіше шили або перешивали, іноді в ательє в кравчинь, а іноді й самостійно. У кожній родині обов'язково була незамінна річ – швейна машинка.

Радянські жінки проявляли дивну винахідливість. Вони намагалися бути схожими на екранних героїнь того часу й, звичайно ж, стежити за модою. І в цьому їм дуже допомагали радянські журнали мод 1950 - 1960-х років («Модели сезона», «Модели одежды» «50 моделей ГУМу (Див. Додаток 2. мал. 11) і журнали соціалістичних країн, переважно з мальованими моделями костюмів й аксесуарів, а пізніше в 70-і роки вже з фотографіями.

1. 3. Жіноча преса і преса для жінок на теренах України

Загалом у становленні та розвитку української жіночої преси можна виокремити такі основні періоди:

– середина XIX ст. – 1920 р. – виокремлення та становлення жіночої преси;

– 1921-1939 р. – найвищий розвиток жіночої преси в Галичині та виникнення радянських жіночих видань на Наддніпрянській Україні;

– 1940-1989 р. – пасивність жіночої преси, вихід «ідейних» радянських жіночих видань;

– з 1990 р. – початок становлення та розвитку сучасної плюралістичної жіночої преси в Україні.

Виокремлення української жіночої преси відбувалося через публікацію в громадсько-політичних газетах тематичних «жіночих» сторінок та видання окремих часописів, призначених для жіноцтва.

Першим власне жіночим виданням був часопис **«Лада: Письмо поучительное русским девицам и молодежи в забаву и поучение»** за редакцією С. Шеховича, що побачив світ у Львові 1853 р. . У 1868 – 1870 р. С. Шехович редагує ще один жіночий часопис **«Русалка: Письмо для красовиць»**. Ці часописи видавав чоловік, тому і висловлювались в них чоловічі погляди на місце і призначення жінок у суспільстві, які мали б бути мудрими, вірними дружинами, гарними матерями, ощадливими господинями. [3]

Особливу нішу серед видань для жінок зайняв альманах **«Перший вінок»**, яким опікувалася Н. Кобринська, ініціаторка першої української жіночої організації. **«Перший вінок»** заклав основи розвитку жіночих часописів, які редагували і видавали самі жінки. Він з'явився 1889 р. у Львові за редакцією О. Пчілки та Н. Кобринської. При створенні альманаху до праці були залучені кращі творчі жіночі сили як Наддніпрянської України, так і Галичини: О. Пчілка, Леся Українка, Дніпрова Чайка, Л. Старицька, У. Кравченко, А. Павлик, О. Бажанська та інші. Видання “Першого вінка” було здійснено завдяки приватним пожертвам та фінансовій підтримці Олени Пчілки.

Наступні жіночі видання в Галичині з'явилися лише на початку ХХ століття.

У 1908 р. за ініціативою львівського «Кружка українських дівчат» почав виходити часопис **«Мета: Орган українських поступових жінок»**, спрямований на те, щоб допомогти жінці усвідомити, що вона є частиною суспільства і має право голосу у вирішенні його долі. Це був часопис ідеологічного спрямування, в основному розрахований на активних учасниць жіночих організацій та міську інтелігенцію. Видання **«Мети»** сприяло поживленню діяльності громадських жіночих організацій, і в грудні 1908 р. у Львові було скликано з'їзд українського жіноцтва. На з'їзді було закрито **«Мету»** з умовою, що обраний жіночий комітет краще організує роботу періодичного видання, хоча інші дослідники жіночого руху вважають, що часопис **«Мета»** припинив своє існування через брак матеріальних коштів.

1912 р. у газеті “Діло”, найстарішому українському щоденнику, що виходив у Львові, з'явився безкоштовний додаток **«Жіноче діло»**. У ньому почала кар'єру редактора О. Кисілевська, майбутній керівник багатопланового видавництва в Коломиї. На сторінках **«Жіночого діла»** в основному обговорювалися проблеми рівноправності, освіти та економічної незалежності жінок, якої можна досягти працею.

Наступне жіноче видання Галичини **«Наша мета: часопис робітного жіноцтва»** побачило світ у Львові 1919 р. в часи творення і занепаду української державності. Одним із своїх завдань **«Наша мета»** вважала допомогу пораненим та полоненим українцям. Тому дуже часто в кінці часопису друкували матеріали під рубрикою **«Складки на ранених»**, під гаслом **«При всякій нагоді пам'ятайте на жертви для ранених!»**.

Фінансовий стан часопису був важким, і редакція неодноразово зверталась до читачок з проханням сприяти у поширенні передплати. На початку 1920 р. через нестачу коштів часопис перейшов у власність

Української соціал-демократичної партії. **«Наша мета»** стала виданням для жінок пролетаріату і тих, хто хотять змінити лад, на перше місце висувається класова солідарність, а вже потім – статева. Протримавшись до липня 1920 р. часопис припинив своє існування. До причин занепаду **«Нашої мети»**, окрім важкого економічного становища, можна віднести і загострення тодішньої національно-політичної ситуації.

Після 1905 р., коли на повний голос заговорила українська преса, по суті, жоден часопис в межах Російської імперії не залишився байдужим до проблем жіноцтва. До висвітлення цієї теми долучилися **«Нова громада»**, **«Рідний край»**, **«Село»** та інші. Замітки, статті належали перу не лише жінок-письменниць – С. Русової, О.Пчілки, Л. Старицької-Черняхівської, а й багатьом чоловікам-публіцистам: М. Шаповалу, В. Дорошенку, С. Петлюрі та іншим.

Коли ж почалася Перша світова війна закрилися усі українські часописи, почалися арешти та переслідування українських діячів.

Лише влітку 1917 р. на Наддніпрянській Україні, у Києві, вперше виходить, хоча і недовго, окремий жіночий часопис **«Жіночий вісник»** (вийшло два числа - 11 червня і 22 серпня), орган Українського жіночого союзу.

Для жіночих видань першого періоду (середина XIX ст. – 1920 р.) були характерні такі особливості:

- вони в основному ставили перед собою культурно-просвітницьку та організаційну мету;
- були недовготривалими, існували зазвичай не більше року;
- створювалися та видавалися зусиллями самих жінок, які були редакторами, авторами, дописувачами, читачами;
- не мали великих меценатів і залежали від матеріальної підтримки читачок;

– часто виходили не у формі окремих видань, а як додатки до певних пресових органів;

– нерівномірним був розвиток жіночої періодики у Західній та Наддніпрянській Україні;

– основними центрами жіночої періодики були Львів («Лада», «Русалка», «Мета», «Жіноче діло», «Наша мета») та Київ («Жіночий вісник»).

– 20 – 30-ті роки – складний час в історії України, який відзначився загрозою асиміляції українців Західної України та більшовицькими експериментами в УРСР. На цей час припадає активний розвиток жіночої преси в Галичині, яка долучилася до справи пробудження національної свідомості і громадянського пробудження самої жінки.

Першою спробою створення офіційного пресового органу Союзу українок було видання у 1922 р. «Жіночого вісника». Цей часопис виявився недовготривалим, тому що виходив не окремим виданням, а як тематична сторінка в газетах «Громадський вісник» та «Діло». Окрім того, він не мав власної нумерації і губився серед іншої інформації, що друкувалася в цих газетах.

Наступним часописом, до видання якого долучився Союз українок, був журнал «Нова хата». Він мав на меті розвивати українське народне мистецтво і спопуляризувати його настільки, щоби воно стало необхідним у нашому щоденному житті. Журнал видавався у 1925 – 1939 рр. жіночий кооператив «Українське народне мистецтво», в який 1923 р. був реорганізований господарський відділ Союзу українок.

Активну видавничу діяльність провадила також Коломийська філія Союзу українок. 1925 р. у видавництві, заснованому О. Кисілевською у власному домі, починає виходити часопис «Жіноча доля», який спопуляризував ідеї Союзу українок і сприяв залученню жіноцтва, зокрема селянок, до організованого громадського життя.

Коштом редакції часопису **«Жіноча доля»** було видано кілька ілюстрованих календарів-альманахів, зокрема, **«На новий шлях»** (1926), **«Наш світ»** (1927), **«Наша книга»** (1928), **«Для неї – все!»** (1929), а також практичний календар-порадник **«Жіноча доля»** (1930). Окрім того, упродовж 1932 – 1939 рр. виходили два додатки до **«Жіночої долі»**: **«Жіноча воля: Часопис для сільського жіноцтва»** та **«Світ молоді»**, який основну увагу приділяв національно-патріотичному вихованню молодих українок.

Особливе місце серед багатопланових видань, до яких мав відношення Союз українок, займає часопис **«Жінка: Орган центрального українського жіночого товариства «Союз українок» у Львові»**. Він був створений за рішенням Українського Жіночого Конгресу (Станіслав, 1934) і визнаний офіційним органом Союзу українок. **«Жінка»**, редагована О. Федак-Шепарович та М. Рудницькою, почала виходити 1 січня 1935 р. і ставила собі за мету поглибити ідеологію українського жіночого руху та сприяти тісній співпраці жіночих сил.

Кінець 30-х років у Галичині ознаменувався значними утисками усього українського руху і, жіночого зокрема. Це відобразилося також на жіночій пресі. У 1938 р. польська влада заборонила діяльність Союзу українок та видання їх пресового органу – часопису **«Жінка»**. Тому у 1938 р. цей часопис виходить під назвою **«Громадянка»**, а білі плями, які час від часу з'являються на сторінках часопису свідчать, що матеріал не сподобався польській цензурі. Але вже на початку 1939 р. відбувається послаблення утисків, і **«Жінка»** з'являється знову, хоча і ненадовго – до 1 вересня 1939 р.

Окрім **«Жінки»**, жіночий видавничий кооператив Союзу українок у Львові видавав у 1938 – 1939 рр. популярний часопис **«Українка»**, який мав на меті допомагати у побуті, кожній хатній і господарській роботі.

1931 – 1939 рр. у Львові виходив часопис **«Жіночий голос»** – офіційний орган Союзу Українських працюючих жінок **«Жіноча громада»**, який пропагував ідеї соціалізму і займав критичну позицію щодо львівського Союзу українок. У 1936 р., коли Союз працюючих жінок отримав дозвіл від польського уряду на свою діяльність, він почав видавати окремий часопис **«Жіночий голос»**. Ставши самостійним виданням, часопис поставив собі завдання бути зв'язковим між жіночими громадами і неорганізованим поки що жіноцтвом, нести освіту не тільки в старім краю, але й закордоном.

Як і в попередній період, основним центром видання жіночої періодики була Галичина. Але в 30-х рр. з'являється український жіночий часопис на Буковині, яка тоді була у складі Румунії.

У 1931-1932 рр. чернівецький журнал **«Самостійна думка»** видавав додаток **«Самостійна думка Української Матері»**, який мав свою нумерацію і виходив як самостійне періодичне видання. Редактором та ідейним натхненником часопису була С. Гнідий-Никорович. Окрім того, вона опікувалась виданням в 1935 р. чернівецькою газетою **«Хліборобська правда»** сторінки **«Жіночі справи»**. Це свідчить, що зацікавленість жіночими проблемами зростала, хоч відомостей про інші українські жіночі видання того періоду не було знайдено.

Загалом, до особливостей українських жіночих видань другого періоду (1921 – 1939 рр.) р. можна віднести такі:

– вони, як і раніше, видавалися зусиллями самих жінок, але вже на базі певних жіночих організацій, які створювали жіночі видавничі кооперативи (найактивнішою у цьому плані організацією був Союз українок).

– основною формою жіночих видань стали окремі часописи, які до того ж здійснювали розгалужену видавничу діяльність, створюючи

додатки (особливо у цьому відзначився коломийський часопис «**Жіноча доля**»).

Характерною стає диференціація видань за такими ознаками:

а) за ідеологією: націоналістичного спрямування («**Жінка**», «**Жіноча доля**», «**Самостійна думка Української Матері**»); соціалістичної орієнтації («**Жіночий голос**»);

б) за орієнтацією на читацьку аудиторію: для інтелігентних жінок («**Нова хата**»); для селянок («**Жіноча воля**»); для працюючих жінок («**Жіночий голос**»); для молоді («**Світ молоді**»); для широких верств читачок («**Жінка**», «**Українка**»);

в) за метою: для підвищення національної свідомості; для культивування українського народного мистецтва; для допомоги у хатніх та господарських справах

З'являються нові центри видання, хоч найбільшим, як і раніше, залишається Галичина.

Паралельно з розвитком української жіночої преси на Західній Україні у 20-х роках в УРСР створюються ідеологізовані жіночі видання, позбавлені національних особливостей.

З установленням радянської влади в Україні було ліквідовано всі приватні видання та пресові органи громадських організацій. Вся жіноча преса мала одного видавця – ЦККП(б), а пізніше – Центральний відділ Робітниць та Селянок ЦККП(б). Це значно звузило тематичний діапазон жіночих видань, уявлення про пресу були спотворені ідеологічними вимогами, що надало їй односторонньої спрямованості. Окрім тематики, була зменшена і кількість видань, майже усі вони виявилися недовговічними.

Для радянських жіночих часописів була характерною не лише одноманітність в ідеологічній спрямованості та змісті, а й уніфікація їх

структури, оформлення, об'ємів і навіть періодичності видання. Хоча при тому були й деякі позитивні аспекти радянської жіночої преси, а саме:

- вона зробила значний внесок у ліквідацію неписьменності серед українських жінок;

- стала доступнішою внаслідок покращення її розповсюдження.

Першим жіночим виданням Наддніпрянської України радянського періоду був заснований у Києві у листопаді 1920 р. року часопис **«Жінка»**. Це був єдиний жіночий часопис, унікальний за тривалістю свого існування, адже він видавався в Україні впродовж усієї радянської епохи. Існує він і зараз. У 1945 р. відповідно до суспільно-політичних умов, журнал змінює назву на **«Радянська жінка»** і під такою назвою виходить до листопада 1991 р. У часи розбудови незалежної держави журнал повертається до первісної назви **«Жінка»**. Цей часопис вирізнявся серед подібних жіночих видань прагненням зберегти деякі традиції старої української преси, зокрема зверненням до проблем сімейного виховання, ведення домашнього господарства тощо.

У Харкові від 1924 р. в почав виходити ще один жіночий часопис **«Селянка України»** – орган ЦККП(б)У, який у вересні 1931 р., знову ж таки під впливом суспільно-політичних умов, змінив назву на **«Колгоспниця України»**. Тоді ж було редакцію перенесено до Києва. Журнал характеризувався чіткою ідеологічною спрямованістю. Статті в основному присвячувалися здобуткам жінок у їхній праці на користь соціалістичної Батьківщини. Нав'язливо пропагувався висновок: радянська жінка – насамперед працівник, нерівності статей в СРСР не існує, адже жінка може займатися будь-якою працею нарівні з чоловіком. Характерним є і той факт, що практично кожна стаття закінчувалась уславленням Й.Сталіна.

Сучасну жіночу пресу (становлення якої починається від 1990 р.) можна охарактеризувати як офіційні та незалежні видання, що

виділяються з загальної маси періодичних видань об'єктом свого впливу – жіночою читацькою аудиторією.

Звичайно, призначені жінкам публікації не обмежуються лише спеціальними жіночими часописами. У багатьох суспільно-політичних, галузевих та інших виданнях є сторінки, рубрики чи “куточки” для жінок як, наприклад, «Вітальня Ганни» у «Високому Замку».

Є певні труднощі у визначенні суто жіночих видань. Поза всяким сумнівом, жіночими є часописи, які характеризують себе як «всеукраїнський журнал для ділових жінок» («Бізнес-леді») чи «газета для жінок та про жінок» («Криворожанка»). Але є багато видань, об'єктом впливу яких є жінка нарівні з чоловіком і які характеризують себе як «масовий журнал для читання у родинному колі» («Сім'я»), «журнал для батьків» («Мама и я»). Ці часописи у нашому дослідженні також зараховані до жіночих видань, оскільки вважається, що жінка – неодмінний їх читач.

Розрахунок, проведений за даними Державного комітету інформаційної політики України станом на 1 жовтня 1999 [4] року показує, що серед усього розмаїття сучасної преси в Україні було 99 жіночих видань. Це становило лише 0,7% загальної кількості періодичних видань (з наведеної кількості жіночих часописів 69 – це газети і 30 – журнали)

Актуальним питанням залишається мова видання сучасної преси в Україні, у тому числі й жіночої. Невтішним є те, що й досі переважна кількість жіночих видань, особливо журналів, видається російською мовою (60%). Також є низка жіночих газет («Роксолана», «Інгульчанка», «Криворожанка», «Єва», «Він і Вона», «Пан+Пані», «Чарівниця», «Для двох», «Трояна», «Петрівна/Петровна»), які подають матеріали двома мовами: українською та російською. Дві газети («Одеський світ» та «Справи сімейні») друкуються трьома мовами: українською, російською та англійською.

Нерівномірно розподіляється жіноча преса за регіонами України. Рекордна кількість жіночих часописів виходить у центральному регіоні (всього 43), завдяки Києву, де розміщені редакції 40 жіночих видань. На другому місці за кількістю жіночих часописів східний регіон (всього 24), для нього теж є характерним нерівномірний розподіл часописів за областями. На півдні України зареєстровано 14 жіночих видань, а на Західній Україні – 11. Найменша кількість жіночих видань зареєстрована у північних областях (всього 3).

Видавцями жіночих часописів найчастіше є приватні особи, колективи редакцій, ТзОВ, приватні малі підприємства. Особливо розгалуженою видавничою діяльністю вирізняється Дочірнє підприємство СП «Бурда – Україна», що започаткувало вісім жіночих журналів розважального та практичного характеру, зокрема: «Burda», «Лиза», «Приятного аппетита», «Cool», «Coolgirl», «Добрые советы».

Серед видавців – лише незначна частина жіночих організацій, зокрема: Союз українок («Українка» (Київ), Запорізька жіноча екологічна організація «Дочери Земли» («Феминистка»), Львівське жіноче християнське Марійське товариство «Милосердя» («Діти Марії»), Спілка жінок Охтирщини «Лада» («Роксолана»), Спілка жінок Покровщини («Берегиня»), Київська міська організація солдатських матерів («Солдатські матері», безкоштовна газета). Деякі жіночі організації видають свої пресові органи за підтримки державних або комерційних структур: газету «Я, ти, ми» (Київ) видає Спілка жінок України разом з Державним інформаційним агентством України, журнал «Марианна» видає Харківський центр солідарності жінок творчої орієнтації «Фемін-інформ» за підтримки ТзОВ «Калейдоскоп», а Одеське товариство самотніх матерів разом з приватним підприємцем видає газету «Одеський світ».

Сучасна жіноча преса України охоплює видання різноманітних напрямів: елітні («**Єва**» (Київ, Вільнюс), «**Женский журнал**» (Київ), масові популярні («**Лиза**», «**Отдохни**» (обидва виходять в Києві), художні творчі («**Марианна**» (Харків), ділові («**Бізнес-леді**» (Київ).

Варто окремо виділити типи видань за їх цілями, що знаходять свій вираз у тематичному змісті:

– видання соціального спрямування, які характеризуються великою кількістю та динамічністю соціальної інформації, де присутня політична позиція, але, як правило, у підтексті («**Українка**», «**Берегиня**» (обидва виходять в Києві);

– проблемно-інформаційні видання, які дають читачеві ділову та іншу важливу інформацію («**Леди и бизнес**», «**Бізнес Woman**» (обидва виходять в Києві);

– видання гуманітарно-пізнавального спрямування, розраховані на інтелектуальну жінку («**Женский журнал**», «**Натали**» (обидва виходять в Києві);

– видання, що висвітлюють проблеми сім'ї («**Семья – Семь Я**» (Київ);

– видання релігійного характеру («**Діти Марії**» (Львів), «**Живой поток**» (Донецьк);

– видання з медичних проблем, що стосуються, зазвичай, здоров'я жінок («**Здоров'я жінки**» (Київ);

– видання, які популяризують техніку рукоділля, шиття, ведення домашнього господарства («**Приятного аппетита!**» (Київ), «**Burda**» (Київ, Москва, Офенбург);

– журнали мод («**Зеркало моды**» (Київ).

Проте більшість жіночих видань за типом є змішаними.

Економічне становище нашої молоді держави відображається і на сучасній пресі, зокрема жіночій, скороченням тиражів, погіршенням у

деяких випадках поліграфічного виконання, відведенням усе більшого місця рекламі. Хоч є й вишукані жіночі видання, які не завжди доступні за вартістю усім жінкам. Відчувається брак часописів, які б спонукали до роздумів, допомагали формувати зрілу громадянську позицію, активно захищали права та інтереси жінок, допомагали долати стереотипи патріархальної свідомості щодо суспільної ролі жінки та її виховання, сприяли б ширшому залученню жінок до усіх форм громадської та політичної активності. Важливим, однак, є те, що в сучасній Україні з'явилося багато видань, які призначені жінці і допомагають їй орієнтуватися у різноманітних аспектах життя від медицини до політики.

Будь-яка преса, офіційна чи незалежна, не може хоча б періодично не звертатись до жіночої тематики, адже жінки становлять більшу частину української нації. Без їх рівного і повноцінного самовиразу, висвітлення проблем, які їх турбують, і обговорення способів, з допомогою яких ці проблеми можна розв'язати, неможливий повноцінний розвиток соціуму, нації, держави.

Розділ 2. Тематичне наповнення жіночої преси на прикладі видань «Женский журнал» (1926 – 1930) і «Женский журнал» (2001 – 2008)

2.1. «Женский журнал» (1926 - 1930): історія, тематика, автура

Серед видань, які виходили до революції, та змогли продовжити свою роботу в 1924р. слід виокремити такі, як: «Журнал для хозяек» (був завнований в 1912 г.) і «Журнал для женщин» (1914 г.). Однак у 1926р. ЦКВКП/б/ Постановою "Про чергові завдання партії з роботи серед робітниць і селянок та необхідності боротьби із впливом приватних видань", до яких безпосередньо належали «Журнал для женщин» і «Журнал для хозяек». Як результат вони припинили свою діяльність.

У рік закриття «Журнала для женщин» і «Журнала для хозяек» акціонерне видавниче товариство «Огонек» почало видавати «Женский журнал». За задумом видавців, він мав сприяти «швидкому досягненню найпоширеніших форм діяльності жінки» й призначався для всіх жінок, не зважаючи на те «у хустці вона чи в капелюшку» [5], тобто редакцію не цікавили класові соціальні розходження читачок.

Отже, серед політичних жіночих видань знову з'являється журнал, який шукав свою аудиторію серед домогосподарок і «суспільниць», тобто тих, які цікавляться суспільним життям і бере в ньому участь. Видавці розглядали його як «домашньо-господарський і модний» [5]. Журнал виходив щомісяця, мав ряд додатків (наприклад, у вигляді кулінарних книг, аркушів викрійок, а також безкоштовних премій для постійних передплатниць – книг «Библиотеки Огонька»). У перший рік видання тираж **«Женского журнала»** складав 50 тис. екземплярів, у наступному досяг 100 тис. Тираж **«Работницы»** у цей же час становив 150 тис. екземплярів. Таким чином, з моменту своєї появи **«Женский журнал»** склав конкуренцію політичній пресі.

Спрогнозувати ступінь популярності було не складно, оскільки тут висвітлювалися ті теми, яких уникала партійна преса. Виходу журналу, розрахованого на масову аудиторію, працівники парт- і жінвідділів не передбачали. Водночас читачів цікавила, у першу чергу, інформація сімейно-побутового характеру: поради, уроки домашньої майстерності й краси, консультації лікарів і педагогів. І поки жінвідділи розробляли програми, спрямовані на популяризацію політичного журналу й планували зробити «революцію побуту», що скасувала б домашнє господарство, АТ «Огонек» запропонувало аудиторії саме ті матеріали, які були цікаві й актуальні. Правильність обраного напрямку підтверджували листи читачів, які відзначали, що журнал «робиться другом і супутником жінки» [5].

Тематика **«Женского журнала»** відображала соціальні перетворення в суспільстві, адже автори зверталися до всебічно розвинутої жінки, чий інтерес був безпосередньо пов'язаний з подіями, які здатні змінити її життя. Якщо ще кілька років тому більшість домогосподинь не уявляло себе за межами будинку й родини, то тепер, завдяки новій політиці партії, вони могли нарівні із чоловіками брати участь у суспільних заходах, працювати. Основним завданням рубрик

«Передова стаття» й «Суспільне й політичне життя» було подання нових можливостей радянської жінки, знайомство з невідомими для неї сферами діяльності, прилучення до нового способу життя. Так, в 1926 – 1927 р. видання відкривали статті «Допомагайте школі», «Жовтень і відродження жінки», «Самодіяльність», «Перше травня», «Побут і діти» й ін., а під рубрикою «Суспільне й політичне життя» були розміщені матеріали М.К. «Притулки повинні бути обладнані», «Організація виховання безпритульних», Л. Кронштейн «Охорона жіночої праці», Е. Демезер «Роль жінки в обороні нашої країни», А. Коллонтай «Борці днів Великого Жовтня» й ін. Ці публікації розміщувалися на першій сторінці, але незважаючи на те, що вони висувалися в якості головних тем номеру, основна увага авторського складу була зосереджена на інших розділах, які в змісті журналу були позначені як відділи «Рукоділля», «Харчування», «Будинок і господарство», «Мати й дитина», «Здоров'я жінки», «Моди у кольорах», «Дитячий куточок».

Така позиція редакції була цілком обґрунтованою: до кінця 20-х рр.. читачкам пропонувалися тільки суспільно-політичні журнали. Їх налічувалося 18, а загальний тираж досяг більше мільйона екземплярів. Отже, в аудиторії була можливість підвищити політичні знання, використовуючи відразу кілька спеціальних жіночих журналів, а тема сімейного, побутового життя не зачіпалася в жодному з них. Цю лакуну і спробували заповнити автори **«Женского журнала»**.

До виконання поставлених завдань редакція видання підійшла досить відповідально й професійно. «Дитячий куточок» займав 4 сторінки (через рік – 8), відділу по доведенню приділялося 5 сторінок, а «Мода» й «Рукоділля» розміщалися на 17 сторінках (загальний обсяг журналу становив 40 сторінок, в 1927р. – 44 сторінки). Необхідно відзначити, що модні сторінки виходили кольоровими (звідси й назва «Мода у кольорах»), кольоровою була й обкладинка журналу.

Відділ моди підрозділявся на ряд рубрик: «Хроніка моди», де йшлося про закордонні модні тенденції, «Для естради» (тут публікувалися матеріали про застосування косметичних засобів), «Крій та шиття». У «Рукоділлі» подавався докладний опис різних видів ручної праці (вишивання, плетення мережив, в'язання й ін.). У відділі «Будинок і господарство» друкувалися поради й статті по домоведенню, в «Харчуванні» – меню комплексних обідів, кулінарні рецепти, матеріали про дієтичне харчування.

«Дитячий куточок» редагувала відомий педагог, театральний діяч Н. Сац (з 1927р. вона очолювала Московський театр для дітей). Тут розміщувалися дитячі розповіді, ігри тощо. Авторами відділу «Мати й дитя» були лікарі, педагоги, самі батьки, вони обговорювали різноманітні теми, які стосувалися дитячого виховання й здоров'я (наприклад, розвиток дитячої творчості, режим дня, надання першої допомоги при захворюванні й ін.).

Якщо теми моди, домоведення й педагогіки були звичними для дореволюційних видань домогосподиць, то багато питань, порушених у відділі «Здоров'я жінки», у пресі подібного типу публікувалися вперше. «Запліднення й спадковість», «Гігієна вагітності», «Гігієна після пологового періоду», «Нормальне й ненормальне статеве життя жінки» – статті, написані лікарем Н. Микулиною-Івановою, значно відрізнялися від «інтимних бесід» і медичних порад, до яких звикла дореволюційна аудиторія. Теми, порушені **«Женским журналом»**, раніше не входили до переліку дозволених широкому обговоренню, але були цікаві читачкам. Партійна жіноча преса даних тем уникала, у невеликих медичних рубриках містилися лише замітки про шкоду абортів, венеричних хвороб, що сприяло зниженню знань в аудиторії й витисненню питань про жіноче здоров'я за межі жіночих видань.

Медичний відділ **«Женского журнала»** пропонував також матеріали, пов'язані із зміцненням здоров'я, лікуванням (проф. Н. Афонський «Жіноче серце», Р. Борисов «Курортне лікування», «Неврастенія», «Фізичне виховання жіночої молоді», В. Нікітін-Горянський «Лікування лупи й випадіння волосся»).

Крім відділів у виданні існували рубрики. Постійно виходили: «Юридична консультація», «Поштова скринька», «Бібліографія», «Листи читачок». Останні дві були не постійними.

В «Юридичній консультації» публікувалися відповіді на запитання читачок про сімейне і трудове законодавство. Декрет про шлюб, підписаний відразу після революції, надав населенню можливість вільного реєстрування й розірвання сімейних стосунків. Саме на 20-і рр. припав сплеск весіль і розлучень. Воля особистого вибору, про яку мріяли ще вітчизняні феміністки, була реалізована, але вона мала численні негативні наслідки: відмова батька від виплати аліментів, майнові суперечки при розлученні, народження позашлюбних дітей. Зіштовхуючись із такими проблемами, жінки не знали як поводитися й що робити – їм не вистачало спеціальних знань, без них потерпілі не могли відстоювати свої інтереси.

Теж саме відбувалося й у професійній сфері. Число працюючих жінок збільшувалося. Саме ж явище працюючої жінки було досить новим для Росії, жіноче населення звикло до домашньої діяльності, його основні правила передавалися з покоління в покоління. Тепер жінка могла працювати на підприємстві, куди вона приходила досить часто не тільки без досвіду, але й без чітких знань про свої безпосередні професійні права й обов'язки. Тому редакція **«Женского журнала»** відповідала на такі питання, як: порядок нарахування й розмір пенсії, оскарження звільнень, соціальне забезпечення, одержання премій і т.д.

Частина відповідей на листи, що зачіпали основи права, потрапляли в рубрику «Поштова скринька». Крім них тут пропонувалися роз'яснення з

різних тем, наприклад, відомості про роботу професійних і рукодільних курсів, рекомендації із читання літератури (художньої, навчальної, кулінарної), поради побутового характеру, адреси магазинів, які могли вислати післяплатою певні товари.

Досить близьким за тематикою рубриці «Юридична консультація» був розділ «Бесіди із читачками». Його публікації викликали чималий інтерес читачок, тому що тут йшлося про волю жінки, надану їй законодавством, про нові образи жінки й родини. Дану рубрику вела Тетяна Плетньова. Їй належать численні роботи, присвячені ідеальній жінці радянського суспільства, крім **«Женского журнала»** вона також співпрацювала й з іншими жіночими виданнями, де публікувала матеріали про радянську родину, її проблеми і подальші перспективи існування. Але саме в даному журналі питання про зміну статусу радянської робітниці, з дружини й матері одержало найбільш повне й правдиве трактування.

«Женский журнал» досить уважно стежив за зміною положення жінки, не тільки у «картинах жіночих доль в бесідах», які вела Т. Плетньова, але й у роботах інших авторів, нарисах, розповідях (розділи «Белетристика», «Статті й нариси»).

Про ідеальну жінку політична преса 20-х рр. писала постійно, журналісти, публіцисти й партійні діячі показували в численних статтях, нарисах нову жінку – робітницю, що жила інтересами виробництва, для неї турботи про родину відходили на другий план. Але реальні жінки, а не героїні журнальних текстів після робочого дня не переставали мріяти про сімейне щастя й благополуччя.

Тема родини з радянських видань зникла надовго, в наслідок чого поняття про жіноче щастя й любов набули суспільно-виробничого відтінку: щастя кожної радянської громадянки полягало в її прагненні зробити свій внесок у розвиток країни. Автори доводили, що, ставши на один професійний щабель із чоловіком, жінка поза будинком доможеться

значних успіхів, це підвищить її значимість у суспільстві, збільшить ступінь її самоповаги. З таких позицій щирий зміст любові розкривався у безмежній відданості державі, батьківщині, уряду.

Д. Малори, автор розповіді «Друкарка», опублікованого **«Женским журналом»**, представляє образ нової співвітчизниці в такий спосіб: «...ви [жінки] повинні бути задоволені, ви заробляєте, допомагаєте родині, маєте роботу. Скільки дівчат вважали б себе щасливими на вашому місці! Треба тільки вчитися, побільше читати, бути «общественницей» [6] Очевидно, що в цьому випадку героїня, що працює друкаркою, аж ніяк не відчуває себе щасливою – їй не вистачає коханої людини.

Маючи ж повноцінну родину, радянська жінка зіштовхувалася з іншими перешкодами, які заважали її щастю. Виконувати виробничі й домашні обов'язки було занадто важко («...у цій праці немає перерви, немає відпочинку. Господиня, у якої є діти, зайнята завжди: вранці, увечері, уночі, у будень, у свята» [7]). Радянська періодика активно закликала жінку зайняти робоче місце, що на практиці обернулося подвійним трудовим навантаженням, а звільнити співвітчизницю від ведення домашнього господарства було не можливо – у країні була відсутня мережа установ побутового обслуговування.

Незважаючи на посилену трудову й політичну пропаганду, тема щастя, любові не переставала хвилювати жіноче населення, більше того, жінки які раніше хотіли залишатися гарними, добре одягненими («Клавдія, нескінченно ніжний друг і випробуваний революцією товариш, улаштовує йому ...міщанську сцену через якусь пару фільдеперсових панчіх» [8]).

Преса писала про те, що «радянська жінка...стала вільна у своєму виборі, вона в будь-який момент може змінити свій спосіб життя» [9], але як конкретно вона повинна це робити й чим насправді може з необмежене право вибору в сімейній сфері, автори більшості видань не повідомляли.

Сімейний кодекс гарантував волю вибору кожному громадянину радянської держави й не перешкоджав кількаразовому вступу в шлюб, при цьому колишні дружини залишалися економічно незахищеними - більшість із них господарювали й після втрати чоловіка втрачали засоби до існування. Аліменти на дітей не покривали всіх витрат, і, як писала Т. Плетньова, у жінок, «на утриманні», не було того «бадьорого, веселого настрою», як представляла масова періодика [10].

Воля любовних відносин, воля шлюбу несла жінці неприємності, розчарування: «Невдале життя до шлюбу й після, а шлюб – «шлюб у квадраті»...я зовсім самотня. Є десь колишні, давно колишні друзі, і колишній чоловік, і зовсім чужі – рідні» [11]. Причому якщо городянка могла влаштуватися на роботу й у такий спосіб налагодити свій побут, виростити й виховати дитину, то в селі такої можливості не було. Родина не завжди приймала назад доньку, боячись суспільної думки, що засуджувала численні, короткочасні й незареєстровані шлюби, культ патріархальної родини з її традиціями й обов'язками був занадто сильний.

В одній з «бесід із читачками» приводиться лист, написаний сільською жінкою: «Якби ви знали, скільки... життів спотворюється, скільки страждань переноситься жінками. Калічать себе, убивають хлопців (а не рідко й себе) і страждають потім фізично й морально, страждають так сильно, що доходять до істерії, крикливства, божевілля...Лазні, хліви, клуні зберігають таємниці моторошних страждань і звірячих убивств» [12].

Аналізуючи негативні наслідки вільних шлюбних відносин (невдоволення жінок домашньою перевантаженістю, економічна незахищеність, народження позашлюбних дітей тощо), Т. Плетньова зв'язувала їх із кризою родини, що як форма спільного існування людей застаріла, а тому має потребу в заміні на інші відносини між чоловіком і жінкою.

Теорія про зникнення родини була досить розповсюдженою. Її активно розробляла на початку 20-х рр. А. Коллонтай, підтримувала настільки «прогресивну» ідею й інших партійних лідерів. Передбачалося, що в майбутньому функцію виховання підростаючого покоління держава візьме на себе, завдяки «революції побуту» число їдалень, пралень й інших побутових підприємств збільшиться настільки, що жінці не доведеться більше господарювати, а, виходить, потреба в ньому відпаде: «люблячі один одного люди будуть зустрічатися в громадських місцях... коли є настрій і бажання, але насилувати свої звички й смаки, жити разом, обмінюватися поганими настроями... – не потрібно. Любов буде вільна»[13].

З 1928р. журнал поступово відходить від даної теми, що було пов'язане із проблемно-тематичними й функціональними змінами у виданні. В одному з номерів редакція повідомила про те, що думки читацької аудиторії щодо цілей і завдань журналу розділилися: частина з них задовольняла його «домашньо-господарська» спрямованість, інші ж наполягали на перетворенні в «культурно-побутовий, суспільний, що допомагає розбиратися в суспільно-політичних питаннях» [14].

Але на перетворення журналу вплинули, у першу чергу, не читачі, а партійні структури. Саме під їхнім впливом змінюється тематика журналу, від висвітлення ряду питань, наприклад, таких, як бесіди про любов, права жінок, журнал відмовляється. В № 1 за 1928 р. був опублікований початок розповіді І. Ренца «Нова любов», а в № 6 редакція помістила повідомлення, що з незалежних від неї обставин закінчення не буде надруковано.

Поступово автори журналу починають приділяти усе більше уваги політичній і виробничій тематиці («Працююча жінка, готуйся до боротьби», «Під прапором революційної могутності», «Радянський схід» й ін.), у виданні регулярно з'являються матеріали, присвячені радянським

ювілейним датам, вождям (С. Огирків «До ленінської річниці», А. Буткевич «Ленін у літературних силуетах», В. Бонч-Бруєвич «Вождь народів» й ін.). Відкривається рубрика «Наша сторінка», де публікують листа «суспільниць», домогосподарок, що добровільно беруть участь у групах з наведенню порядку у дворах, парках, у комісіях з контролю за організацією громадського харчування в школах, дитячих садах, на підприємствах, а також займаються іншою корисною діяльністю.

У журналі спостерігається оформлення типологічних ознак, характерних для радянської періодики даного часу: починають публікуватися нариси, репортажі (В. Кутюр'є «Париж - місто поганого смаку», М. Санд «У будинку безпритульної матері», фоторепортажі (А. Нухрат «Радянський схід», Е. Никифорова «Жінка на роботі»). Сторінки заповнюються гаслами-закликами (наприклад, «Трудівниці сходу! Стежите за проведенням у життя радянських законів: вони дадуть вам звільнення» [15]).

У журналі публікувалися Т. Тес, М. Шагінян, Н. Крупська, В. Бонч-Бруєвич. [16]

Міняється й літературний напрямок. Теми особистого світу героїв, духовних шукань щастя, любові заміняються міркуваннями про зміст нового життя – масово-суспільний, про цивільний і трудовий героїзм, якому протистоїть «маленька, сіра «людина з «міщанським» побутом (С. Резник «Крапка додатка», С. Г. «Іван Іванович»). Починають публікуватися фейлетони (Н. Сандомирський «Жіноча тема»).

Бажаючи наблизити роботу літературного відділу до дійсності, до проблем, які дійсно хвилюють читачів, до ідей соцреалізму, редакція «Женского журнала» повідомляє про літературні конкурси, а, щоб роботи непрофесійних авторів відповідали необхідним літературним вимогам, на сторінках видання проводяться спеціальні уроки, «заохочуючи до письменства».

В 1930р. програма журналу була представлена наступними відділами: «Суспільно-політичне життя», «Статті й нариси», «Белетристика й вірші», «Про дітей», «Здоров'я родини», «Наша сторінка», «За підвищення реальної зарплати», «Домоведення», «Ремесло й прикладне мистецтво», «Культурне дозвілля», «Моди», «Дитячий куточок». «Юридична консультація» й «Відповіді читачкам» за рік вийшли всього кілька разів.

Уроки рукоділля перестали відрізнятися широкою розмаїтістю, в основному пропонувалося шиття й в'язання. Відділ «Моди» був значно скорочений, з нього зникли рубрики, а кількість сторінок під кінець року скоротилося з дев'яти до двох.

Настільки значні тематичні й типологічні зміни редакція пояснила в одному з номерів: **«Женский журнал»** дуже змінив свою програму. З домашньо-господарського він став «діловим практичним журналом, що прагне організувати своїх читачок навколо перебудови побуту»[17]. Було порушено й питання невідповідності назви видання його цільовому призначенню й аудиторній спрямованості: «Назва нашого журналу **«Женский журнал»** не задовольняє в цей час ні читачок, ні редакцію журналу. Ця назва підкреслює якусь специфічність, нагадуючи про те, що журнал повинен служити інтересам жінки взагалі. Це назва не визначає сутності журналу: по-перше, тому, що він обслуговує інтереси не жінки взагалі, а жінки працюючої: хатньої господині, трудової родини, що служить робітниці. По-друге, у журналі висвітлюються питання, що стосуються не тільки жінки, але й всієї родини»[18].

Чи справді назва журналу не задовольняла редакцію? Швидше за все, ним були незадоволені партійні чиновники. Центральні, республіканській і місцеві журнали для жінок мали подібні назви (**«Работница»**, **«Крестьянка»**, **«Работница и крестьянка»** (Ленінград, Мінськ), **«Советская женщина»** (Карелія, Крим), **«Красная тулячка»**,

«Красная сибирячка», «Свободная женщина» (Казань), «Освобожденная женщина» (Алма-Ата), які відразу визначали читацьку аудиторію – радянська трудівниця.

Назва «Женский журнал» із цього погляду не виконувала функцію виділення певної читацької групи. А поняття про широку масову аудиторію, куди поряд із працюючими жінками могли входити й домогосподарки, не влаштовувало партійних керівників. Проте, незважаючи на зусилля партії скоротити чисельність домогосподарок і заходи, розпочаті «Женским журналом» по перетворенню видання в політичний орган, адресований працюючим жінкам, його основну читацьку масу як і раніше становили саме непрацюючі жінки. Опитування, проведене редакцією, показало, що 43% читачів становлять дружин службовців й 12% – дружини робітників, 28% – що служать, 12% – робітниці.

Таким чином, журнал виходив для домогосподарок, і, ставши суспільно-політичним виданням, він пропонував аудиторії матеріали, теми яких відповідали завданням, поставленим партією перед радянським народом. У даний період урядом був заданий курс на індустріалізацію, колективізацію, посилення суспільного побуту, посилення оборони країни, поширення атеїзму, підвищення культури й утворення населення. Виходячи із чого стали формуватися основні тематичні напрямки «Женского журнала».

Процес політизації відбився й на відділах «Про дітей» й «Домоводство». Автори першого розглядали виховання не тільки з позиції педагогічних теорій, але й з погляду комуністичного навчання (А. Гросман «Жовтневе свято», Н. Параклаз «Діти радянського села»).

У розділі «Домоводство» стали публікуватися статті про організації громадського харчування («Обід з їдальні додому», «Бесіди по колективізації побуту»), організації сільських артілей («Із практики

жіночих артілей», «Висновок курчати без квочки»). Поради по домоведенню, кулінарні рецепти тепер займали значно менше місця.

Редакція стала використати нові методи роботи: проводилися кампанії – огляди «кращої культурниці», суспільних і самодіяльних їдалень, організації дитячих майданчиків, ясел. На сторінках журналу регулярно пропонувалися теми для листів, повідомлень читачок, найбільш актуальними були питання громадського харчування, організації будинків відпочинку, участі домогосподарки у суспільному житті. Їхні листи виходили в спеціальному розділі «Наша сторінка».

Загалом **«Женский журнал»** 1929 – 1930-го років, суттєво відрізнявся від **«Женского журнала»** 1926 – 1928-го років. Якщо раніше це було не політично спрямоване видання, то починаючи з 1929 року політика редакції змінилася – це призвело до зниження популярності видання серед тих самих жінок «і в капелюшку, і в хустці».

Але, незважаючи на всі спроби реформувати напрямок видання й змінити соціальний склад аудиторії, діяльність **«Женского журнала»** була припинена. Таке рішення було несподіваним для співробітників журналу – у передостанньому номері видання повідомлялося, що диткомісія при ВЦВК разом з редакцією **«Женского журнала»** мають намір відкрити фонд, кошти якого будуть йти на створення дитячої учбово-виробничої установи для безпритульних дівчаток. Планувалося, що нова організація також одержить ім'я **«Женский журнал»**.

Про причини, які змусили партійне керівництво заборонити подальший вихід журналу, повідомлялося в журналі «Книга и революция». На думку автора А. Суботіна, **«Женский журнал»** був позакласовим, у нього була відсутня чітка читацька установка. Замість докладного висвітлення найважливіших політичних завдань видання «зі смаком описувало «шик» паризьких магазинів». Тому пропонувалося його або закрити, або «докорінно реорганізувати, перетворити... з

обивательського й позакласового «журналу для господарок» в орган, що обслуговує широкі жіночі маси, у першу чергу, домогосподарок-суспільниць» [19]. Але партійні чиновники вважали, що видання краще закрити.

Однак на цьому історія радянської преси для домогосподарок не припинилася. В 1936 р. відкривається журнал **«Общественница»**. Суспільно-політичне видання адресувалося непрацюючим жінкам, за структурою воно нагадувало **«Женский журнал»**: виділялися два великих тематичних блоки – суспільно-політичний і сімейно-побутовий. Видання з'явилося завдяки розвитку руху «суспільниць», що відбулося внаслідок прийняття чергових урядових постанов, з допомогою яких уряд вирішив залучити непрацююче жіноче населення до суспільних процесів. Прикметно, що в новому журналі слово «домогосподарка» замінялося «суспільницею». У зв'язку з початком Великої вітчизняної війни журнал припинив видаватися.

Отже, **«Женский журнал»** став яскравим прикладом того, як за допомогою спеціальної політики партії й адміністративних заходів популярний вид жіночої преси – масовий літературно-суспільний журнал був замінений на політичний жіночий журнал. Однотипність подібних видань стала основним фактором, що перешкоджав задоволенню інформаційного попиту аудиторії й, отже, повноцінному розвитку інтересів аудиторії.

2.2. «Женский журнал» (2001 – 2008): історія, тематика, автура

«Женский журнал» був заснований в 2000 році, але перший номер побачив світ у липні 2001 року.

З самого початку свого існування «Женский журнал» позиціонував себе як видання для жінок середнього класу, які самі заробляють собі на життя, які можуть дозволити собі купувати подібне видання.

Саме цим і зумовлена тематика видання: тут є все, що може зацікавити жінку віком від 21 до 35 років: і що одягнути, і як нафарбуватися, і куди поїхати, і, звісно ж, що прочитати (як статті самого журналу, так і книги, які рекомендують автори журналу).

Зв'язок з читацькою аудиторією налагоджений погано: листи читачок друкуються не часто, а якщо й є, то це реакція на матеріали з

попередніх номерів. Це відрізняє **«Женский журнал»** від **«Наталі»**, у якому читачки просять поради щодо особистих проблем, тобто і журнал, і подружка, і психоаналітик в одній особі.

Спочатку авторський колектив був не великий, але з часом журнал почав залучати нових авторів: з'явилися статті молодих українських письменників (Лада Лузіна (Владислава Кучерова), Лариса Денисенко, Андрій Кокотюха), поради лікарів (Олександр Полєєв, психоаналітик). Однак зникло кілька рубрик, зокрема **«Ретростаття»**, у якій подавалися матеріали про видатних особистостей: письменників, художників, музикантів.

Різка зміна у тематиці журналу відбулася у 2008 році, коли із **«Женского журналу»** пішла головний редактор Наталія Ульяновіна, яка була одним із співзасновників видання.

Новий головний редактор Тетяна Петкова змінила напрям журналу із дозвільно-розважального на більш психологічний. Це призвело до того, що змінився середній вік читацької аудиторії, якщо раніше основну аудиторію видання становили жінки від 21 до 35 років, то тепер крайня межа стала початковою, тобто тепер журнал в основному читають жінки від 35 років і старші.

Це пов'язано з тим, що у журнал почав багато уваги приділяти темі психології статі та між статевих стосунків, яка цікавить переважно жінок старшого віку, а не молодь.

Розділ 3. Аналіз матеріалів «Женского журнала» (1926 – 1930) і порівняння їх із матеріалами «Женского журнала» (2001 – 2008)

3.1. Аналіз матеріалів «Женского журнала» 1926 – 1930

Задачі «Женского журнала»

Редакційна стаття головного редактора «Женского журнала» Е. Швецової. Тут автор говорить проте, що зміни, які сталися у суспільстві не передбачили дійсного поліпшення становища жінки. Так вона має право працювати там, де хоче, але, водночас, ніхто не звільняв її від хатнього рабства (цей аспект життя жінки пройшов повз увагу влади). Жінка того часу не може сама виростити і прогодувати дитину, вона як і раніше цілком залежить від чоловіка. Авторка пише, що: «Освободить Женину – это значит не только открыть перед ней двери учебных заведений, политических и государственных учреждений и всех видов труда. Освободить

женщину – это значит освободить ее от кухни и детской, от рабства кастрюль и пеленок. А для такого освобождения нужно не только издание законов, но и огромная работа коренного хозяйственного переустройства всей нашей жизни» (1). І цей процес не закінчиться допоки існують специфічно «жіночі інтереси» і будуть потрібні «специфічні жіночі журнали». Далі йдеться про те, що «Женский журнал» планує зосередитись у першу чергу на практичних потребах жінки. «Все, что входит в кругозор современной женщины, входят в программу журнала. Правовое, служебное, семейное и имущественное положение женщины, семья и брак, воспитание и образование детей, здоровье и гигиена, общественное и домашнее хозяйство, питание и одежда, жилище и обстановка, ремесла и рукоделие, культура и искусство в повседневной жизни, мелочи быта, – вот круг вопросов, на которых предполагается сосредоточить внимание наш журнал». Свою метою вони визначають як «сгруппировать вокруг журнала, как одиноких “холостых” женщин самостоятельного труда, так и семейных – жен, матерей и домашних хозяек – под лозунгом лучшего устроения женской жизни, выработки лучших наиболее совершенных форм женского быта». А далі авторка подає думку, що «Женский журнал» апріорі стане другом і супутником кожної жінки у повсякденному житті.

Укрепляйте ваше тело. Тихова

Ця стаття розділена на дві частини.

У першій частині йдеться про те, що жінці особливо потрібно тримати своє тіло у тонусі не тільки як «члену трудового колектива», але й як «бессменной работнице по продолжению рода, – спеца весьма ответственного и все еще недостаточно оцененного».

Саме тому авторка наголошує, що недбале ставлення жінки до здоров'я свого тіла може призвести до негативних наслідків зокрема: «Между тем, на почве вялости мышц тазовой и брюшной области у так называемых "культурных" женщин развивается ряд заболеваний, вредно отражающихся на общем состоянии здоровья и тяжело поражающих, в частности, половые органы. Вялость кишечника ведет к упорным запорам, которые вызывают смещение матки с последующими страданиями яичников и половую холодность, доходящую в тяжелых случаях до отвращения к половому общению. Слабость "брюшного преса" затрудняет роды. Недостаточная работа кишечника ведет к медленному отравлению организма кишечными ядами, и, в частности, портит кожу. Отвислый живот и чрезмерно выпуклые, ожиревшие бедра и таз – обычные следствия общей вялости мышц тазовой и брюшной области. Все эти явления в той или иной мере знакомы всем почти женщинам и многих делают более или менее больными и некрасивыми». Вирішення цієї проблеми авторка бачить у зайняттях гімнастикою. Вона дає кілька порад, щодо того як, де і коли слід робити вправи, а також, враховуючи, що це часи по війні і ще існує ряд невирішених проблем (зокрема із водопостачанням), то ще й радить як можна вчинити в цій ситуації. Також авторка наголошує, що результат вправ буде помітний не відразу, на це потрібні тижні і місяці, однак якщо читачки все ж займатимуться, то досягнення закріпиться на довго.

Друга частина статті – це комплекс із 9 вправ, які дозволять розробити м'язи тазово-черевної системи. Ці вправи розраховані на жінку навіть без попередньої фізичної підготовки і на їх виконання витрачається від 20 до 30 хвилин (залежно від того скільки часу жінка вже займається). Я хочу навести одну із вправ, яка називається «Вперед – назад»: «Станьте, удобно раздвинув ноги, позади низкого

устойчивого стула. Наклонитесь вперед, сгибаясь в бедрах, и крепко возьмитесь за спинку (руки должны быть на высоте пояса). Колени должны быть сжаты, лицо обращено вперед, а не вниз. Втяните живот, выгибая спину, приближая, насколько возможно, грудную кость к тазу, сокращая полость живота. Затем с втянутым животом выгните спину, как делают это, потягиваясь, кошки. При этом упражнении приводятся в движение все мышцы живота, и развивается гибкость спины. Вначале надо делать его медленно, держа все мускулы напряженными, но когда разовьется привычка – ускорять, вдыхая при изгибании спины, выдыхая при сжимании. Повторять 6 – 18 раз. Если это упражнение покажется трудным – делать его сначала на четвереньках (на руках и коленях), затем опираясь на низенькую скамеечку, потом – со стулом. Когда приобретете навык, можно отказаться от стула и проделывать все упражнение, опираясь руками на слегка согнутые колени, как показано на рис. 6 и 7.»

На волоске от истины. Вера Инбер

Ця стаття присвячена моді на короткі зачіски у жінок.

На початку авторка робить не великий екскурс в історію, і зазначає, що в усі часи «Длинные волосы считались неотемлимым элементом женской красоты, и стриженная голова была символом позора. В безволосой женской голове таилось нечто опасное». Далі посилається на біблійну легенду про першу дружину Адама, яка «любила расчесывать свои волосы у чужих очагов», що було символом зради – волосся слід було чесати вдома перед чоловіком.

За наступні століття ставлення до довгого волосся не змінилося, як і раніше підстригання коси було ганьбою для жінки – так карали єретичок, жінок сумнівної поведінки та покриток.

Однак це не заважало її величності моді кілька разів посягати на довге волосся. Стриженні голови можна побачити у єгипетських цариць, у часи Директорії жінки стригли коротко волосся і брили потилиці, як ті, кого чекала гільйотина. У Росії на подібний подвиг наважились нігілістки. Однак справжній бум стався після Першої світової, коли мода на коротке волосся полонила всю Європу. І це спричинило до заборон в деяких країнах стригти волосся. У Чехова можна знайти думку, яка характеризувала ставлення більшості до цієї моди: «Если ты родителей не уважаешь, то ты можешь и родину предать. В данном случае, очевидно, ход мыслей таков: "Если ты волосы стрижешь, то ты и можешь и мужа бросить, начать соваться во все мужские дела, бегать по чужим очагам и вообще вольничать. Нечего тебе стричься». Авторка ставить питання стригти волосся чи ні і, на її думку, – це варто робити. «Я не знаю, куда девались женские бедра и грудь, но, честное слово, они куда-то пропали. Мечта теперешней женщины - походит на мальчика. И она похожа на него. Наши платья шьются именно с таким расчетом. Наши юбки короткие, наши рукава узки, и трудно совместить со всем этим тяжелый пук волос, оттягивающий затылок». Однак вона наголошує, що якщо жінка думає, що обрізавши волосся вона позбавить проблем, то вона помиляється – коротка зачіска потребує стільки ж уваги, якщо й не більше, як коса.

Дуже цікаво завершено матеріал: «Существует на свете одна поговорка, всем известная: длинен волос, да ум короток. На протяжении долгих веков эта аксиома как будто ничем не была поколеблена. Женщина притягнутая за свои длинные волосы к

семейному очагу, сидела там тихой Пенелопой. Ей незачем было быть умной. для того чтобы вполне оправдать какой-либо факт, необходимо подвести под него обоснование, и вот мне кажется, что сейчас момент как нельзя благоприятный. Укоротив длину волос, нам остается доказать, что в такой же пропорции увеличился наш ум. Тогда и поговорка будет звучать гораздо приятнее. И стрижка будет оправдана, обретя убедительность исторической необходимости.»

На мою думку, авторка намагалася підкреслити те, що сама жінка повинна обирати чи їй підстригати волосся чи ні, а не залежати від думки оточуючих чи від «вєянья моды».

Конкурс «Женского журнала»

Як більшість тодішніх і теперішніх жіночих журналів «Женский журнал» проводив різні конкурси для своїх читачок. Я хочу розповісти про один із них – конкурс на новий фасон жіночого костюму.

Отож, сам конкурс був розпочатий у 5 номері журналу, а перші моделі були опубліковані у 6.

Багато читачок висловились схвально про подібну ініціативу журналу, листи приходили із усіх куточків держави. «Мы живем иначе, мыслим иначе и желаем одеваться иначе, - по-своему" (Афанасьева из Вятки). – «И моральные и практические наши интересы диктуют нам: плюньте на «последнюю моду», навязываемую Парижем или Веней. Во 1-ых, стыдно сознательной советской гражданке без критики перенимать вкусы глупой и пошлой толпы парижских бульваров. Во 2-х, неудобно нам, работающим женщинам, приспособляться к костюму бездельной и малоподвижной светской дамочки. В 3-х, дорого для нас гоняться за

«последним криком» европейского шика. И потому плюнем на «моду» и создадим новое собственное удобное, красивое одеяние». (Лурье из Гомеля). – «Пусть они учатся у нас и подражают нам» (А. Б. из Сердобска). – «Самоопределение должно отозваться и на костюме. И в искусстве одеваться должно выявляться национальное творчество» (Миколадзе из Батума).

Багато читачок висловлювали вагання в успіхові конкурсу, але як зазначила одна із читачок: «Если даже этот первый конкурс не принесет нам откровений, его значение все же будет немалое: он зачинает новое течение, новое устремление. Не сразу, конечно, найдем мы свое собственное «лицо» в одежде, свой собственный путь. Но мы бы никогда не нашли его, если не станем искать. В конкурсе «Женского Журнала» приветствую начало исканий...»

Редакція журналу спеціально не обмежувала фасону одягу і тому на конкурс були надіслані ескізи і вихідного костюму, і домашнього одягу, і спецодягу, і костюму для занять спортом, і верхнього одягу.

Також редакція зазначила, що якщо конкурс покаже, що є люди які можуть і хочуть брати участь у створені нових форм, нових смаків, нових фасонів, то вони проведуть ще ряд конкурсів на спеціальні типи і види вбрання.

Для эстрады. Гигиеническая косметика. III. О театральном гриме. Делия.

Це серія статей про естраду. Зокрема даний матеріал присвячений основним правилам користування гримом та тому як можна приготувати театральний грим в домашніх умовах.

Авторка зазначає, що для створення образу актор користується п'ятьма засобами: словом, мімікою, жестами, костюмом і гримом. І тому існує істина: «Театральный грим хорош только тогда, когда он гармонирует с остальными четырьмя средствами театральной выразительности (истина, которую, к сожалению, часто забывают многие артистки, в погоне за красотой). А из этой истины, естественно вытекает, что грим и актер должны быть связаны не только внешне, но и внутренне. Актер должен всегда гримироваться сам: никто другой как он, не сможет выразительно положить грим для творимого образа».

Окрім того автор зазначає, що грим це те, що привертає увагу глядача до початку дійства, а не підчас нього. Також варто пам'ятати, що грим наносить на всі відкриті поверхні тіла, що не виникало контрасту між алебастровим обличчям і смаглявими шиєю і руками.

Авторка також дає кілька порад як виготовити грим самому: «Надо взять одну часть чистого сала (свиного или другого) и распустить его на слабом огне с двумя частями белого воска. При растапливании надлежит размешивать смесь деревянной палочкой. Когда смесь распустилась, продолжая размешивать ее, всыпая туда потертую краску, пока смесь не станет надлежащей окраски. Краске дают остыть на блюде. А затем, растерев ее металлической ложечкой, кладут в аптечную баночку с металлической крышкой.

Для того, чтобы приготовить белую краску, вместо краски добавляется рисовая мука, или рисовый крахмал, или цинковые белила. Для красной употребляется турецкий банан. А для коричневой - terra di сиена или умбрии (обе жженые)».

Искусство одеваться. Б-и

Даний матеріал це розмова із паризьким кутюр'є Люсьєном Лелонгом. Майстер розповідає про те, що для нього не має значення худа його клієнтка чи повна, висока чи низька – головне «интуитивное знание женщиной своих особенностей, которые диктует ей правильный выбор ткани и фасона, а также умение носить платье».

Мода двадцятих років це хлопчачі силуети, які не дуже доречно виглядали на жінках із формами.

Однак майстер говорить, що подібний фасон із певними змінами може носити кожна. Для ілюстрації своєї теорії він показує одне й те саме вбрання на різних жінках, і акцентує увагу на тих деталях, що їх відрізняють: «Пояс всегда на линии бедер, на разных фигурах производит разное впечатление. Далее юбка, для крупной фигуры заканчивается около икр, для маленького роста она идет только до колен. Крылья на лифе, так же как и свободные полосы на юбке, несколько длиннее в пропорциях на крупной фигуре, чтобы подчеркнуть ее стройность; сборок на пышном бюсте больше, чтобы не было впечатления обтянутости. Полные женщины часто впадают в ошибку, применяя узкие, облегающие линии; таким образом, они только подчеркивают свои формы. Скрадывающая сборками бюст, им следует обратить внимание на линию спины, если она у них остается прямой. Блестящий материал обладает свойством ширить фигуру, поэтому для полной я выбрал матовую сторону, оттенив ее полосами ворсистой; для худенькой фигуры я поступал наоборот. Длина юбки играет также немаловажную роль, при высоком росте и широких бедрах юбка должна быть несколько длиннее и шире, чтобы при движении своей волнистостью скрадывать линию; но опять таки она не должна быть чрезмерной. В отделке надо соблюдать особую

осторожность; мои модели построены так, что лишившись отделки, они ничего не потеряют в своих характерных линиях. Это предупреждение особенно важно для полных фигур. Для пышного бюста я избегаю круглого выреза; предпочитая в принципе изогнутую линию, я чаще применяю прямую и в кройке считаюсь с законами дыхания; воротник и отделка не должны стеснять горла и груди, опять-таки в особенности для женщин с полным бюстом». А також те, що «Женщинам с крупной фигурой лучше всего рекомендовать блеклые тона и глубокие и прямые складки, отнюдь не бантовые».

Враховуючи все зазначене вище жінка може носити те, що їй подобається і виглядати красиво.

Симпатичный человек. Наталия Сац

Дуже пізнавальна розповідь про людину, яка не може говорити оточуючим «ні». Цю її слабкість помічають і знайомі, і незнайомі люди: «Старые дамы советуются со мной о рецептах для кушаний, рассказывают о своих болезнях, жалуются на близких. Молодые открывают свои тайны и долго плачут на моей груди.

Я совершенно не умею готовить, характер у меня необщительный и раздражительный, а грудь – костлявая. Почему выбирают именно меня?

Если летом мне удастся снять дачу, то и знакомые, и знакомые знакомых, и незнакомые приезжают на целый день, остаются на ночь, не дают мне ничего делать и съедают мой обед. Потому что я – симпатичный человек. Это обязывает. Молчу и улыбаюсь».

У театрі саме її, а не білетерів запитують, що йде завтра та які ціни в буфеті, перехожі запитують назви вулиць і прізвища своїх знайомих.

Дійшло навіть до того, що коли було скорочення із усієї установи звільнили тільки її, бо вона симпатична людина і все зрозуміє.

І вона вирішує з'ясувати у чому ж її симпатичність: «Голос... Довольно сиплый. Нет, голос тоже ни при чем, тем более что я больше молчу, а если заговорю, то меня все равно не слушают, потому что я симпатичный человек и не обижусь. Слушают только, когда нужны справки. Нет, голос тут ни при чем. Характер... Но откуда же незнакомые знают мой характер? Например, прохожие?

И так, и так прикидывала и решила, что дело в лице».

Апогеєм її симпатичності стає випадок у текстильному магазині, коли до неї звертається незнайомий чоловік з проханням вибрати тканину для дружини та матері, в результаті вона і тканину не купила, і на зустріч запізнилася. В цей момент вона вирішила, що: «Располагающее лицо – твой враг. Принимай самые срочные меры". Решила во что бы то ни стало избавиться от своего лица. Хорошо было Самсону: знал, что дело в волосах, и все тут. Мне, конечно, будет труднее. Один парикмахер не разрешит вопроса, но есть же еще и врачи. Если понадобится, продам все, но изменю лицо, изменю до неузнаваемости, сегодня же! Сейчас же!».

Але коли на пішохідному переході до неї звернувся незрячий із проханням перевести на інший бік перед нею постала дилема «Теперь я уже ничего не понимаю. Значит - и не лицо?!»

Так у ті часи послуги психолога собі дозволити могли не всі, тай психологія зацікавилася даною проблемою дещо пізніше, тому

допомогти подібним людям навчитися відстоювати свою думку могли тільки таким чином – за допомогою літературних героїв.

Женщины в жизни и творчестве Бетховена. Е. Савич

Матеріал на тему, яка цікавила, цікавить і завжди цікавитиме читачок жіночих журналів – жінки у житті відомої особистості. Наразі жінки у творчості і житті Бетховена, який, як і кожна творча особистість, потребував оточення красивим, зокрема красивими жінками.

Його першим серйозним захопленням була Магдалена Вільман, з якою він хотів одружитися, однак вона не бажала виходити за тоді ще не знаменитого композитора.

Наступна муза – Джульєтта Гвичарді, якій Бетховен присвятив «Місячну сонату», але вона, хоч і кохала його, але вже була заміжня.

Щастя посміхнулося йому в 1809 році, коли він заручився із Терезою Брунсвік. Однак до весілля справа так і не дійшла.

Далі він зробив пропозицію Терезі Мальфаті, але вона відмовилась.

Останнім сильним захоплення Бетховена була Амалія Зебальд, але й вона не стала його дружиною.

Дуже цікавим був ідеал жінки Бетховена, який зображався у його творах: «... настоящий образ женщины-борца композитор дает в своей опере "Фиделио", или "Леонора". Содержание оперы таково. Леонора, с целью спасти своего мужа, политического заключенного Флорестана, которого губернатор приговаривает к смертной казни, переодевается в мужской костюм и поступает под именем Фиделио на службу в тюрьму. В решительный момент Леонора бросается с пистолетом на губернатора».

Однак якою б сильною не була потреба Бетховена у коханні, все ж його любов до творчості була сильнішою: «Теперь вижу, что я не напрасно жил на свете, и, конечно, могу надеяться, что моя музыка окажет влияние на развитие искусства». А як відомо жодна жінка не може ділити коханого із суперницею, навіть, якщо в цій ролі виступає музикант.

Нормальная и ненормальная половая жизнь женщины.

Д-р Н. Микулина-Иванова

Стаття складається із трьох частин. У першій авторка говорить про те, що «в природе все нравственно. Ее намерения всегда чисты, и только человек вносит в них грязные мысли. У всех живых существ для нормального индивидуума сохранение рода является единственной целью полового влечения. Значит, половое влечение, половой инстинкт, половая жизнь является нормальным явлением в жизни каждого живого существа, значит, и каждого женского существа». Для того часу це була дуже прогресивна думка – статеве життя вважалося чимось непристойним, про це не прийнято було говорити вголос. Далі вона розповідає про статеву зрілість чоловіків і жінок. Також тут висловлена думка, яка більш характерна для сучасних журналів: «И чем выше, облагороженнее развит душевный мир женщины, тем теснее узкий круг выбора у женщин, тем реже могут встретятся ей мужчины, могущие удовлетворить ее физически и психически, взволновать ее чувственность и душу... И, наоборот, чем грубее женская душа, чем менее тонко она развита, тем легче привлекает ее мужчина, тем шире круг ее выбора и тем более чувственный, плотский характер носит ее возбудимость».

Авторка зазначає, що статеве життя по різному проявляється у чоловіків і жінок. Якщо жінка з його допомогою прагне реалізуватися як матір, то чоловік перебуває у постійному виборі об'єктів задоволення своєї хіті.

Наступна частина присвячена гігієні статевого життя. Особливий акцент приділяється тому, що кожен статевий контакт може призвести до вагітності, інколи небажаної, тому ще у давні часи існував ряд обмежень (див. статтю).

Остання частина присвячена фригідності, яка поділяється на постійну і тимчасову. Постійна базується на «нездоровой психической наследственности (у наследственноотягощенных), в недостаточном развитии женских половых органов и воспитания нашей женской молодежи. Эта форма половой нечувствительности неустранима и редко полагается лечению». Тимчасова може бути спричинена неухважністю статевого партнера до потреб жінки. Стаття закінчується словами доктора Йоганни Ельберскіхнер: «Женщина должна любить всей душой, чтобы быть способной любить и телом».

Журнал прабабушек. Г.

Ретро-стаття до 150-річчя журналу «Модное ежемесячное издание или Библиотека для дамского туалета», який є першим жіночим журналом. Слід зазначити, що це було літературне видання, яке не мало нічого спільного із модою, але до кожної книжки додавалися малюнки із тогочасними модними вбраннями. Ціль даного видання «Свободные упражнения от наших часы посвящаем мы Прекрасному Полу, изданием сего ежемесячного сочинения. Намерение наше исполнится, когда несколько минут, минут, может быть, иногда праздных, при туалетах наших дам употребляются на

прочтение листков наших, и труды наши наградытся, когда оные приятны будут Прекрасному Полу...».

У журналі розміщувалися елегії, ідилії, пісні, епіграми, загадки та «прочие мелкие стихотворения знаменитых российских стихотворцев, донныне еще не напечатанные или вновь ими поправленные».

Можливо журнал не був оригінальним у сенсі літературного матеріалу, але він був першим де друкувалися модні картинки. Видання проіснувало рік. Однак вплив його був відчутним у журналах наступних століть.

Редакція зазначає: «Прошло полтора века женская пресса, как и вся наша жизнь получила другую жизнь установку. И прежнее «приятное чтение» в настоящее время, широко охватывает жизнь в многогранном ее преломлении, учит женщину понимать сегодняшний день так, как его поняла одна шестая часть мира, и превращает «прекрасный пол» – в прекрасную работницу, хозяйку и женщину-общественницу, занявшую наравне с мужчиной ответственные посты во всех областях политической, профессиональной и общественной жизни».

Гобелен Марии-Антуанетты. Алексей Толстой

Ця повість була вперше надрукована у «Женском журнале».

В основі твору гобелен із зображення останньої французької королеви Марії-Антуанети, яка була страчена в 1795 році. Хоча далі з'ясовується, що позувала для нього зовсім інша жінка – донька майстра-гобеленщика. Дівчина мала складну долю: колір її крові на сукні королеви, ніби пророкував, що кожна власниця гобелену буде проклята.

Нелегкою і багатою на події була й доля гобелену: він пережив загибель королеви, на ньому була кров вбитого Робесп'єра, він став подарунком для останньої російської імператриці і став причиною смерті імператорської родини (такої думки притримувався портрет імператриці). Імператриця ненавиділа це гобелен, і в останню ніч, після зради Распутіна, підійшовши до картини вона побачила: «...Десятки тысяч голов шумели и волновались вдоль решетки и террас Тюильри и по всей широкой площади Революции, где над щетиной штыков возвышался помост со взнесенным треугольником лезвия между двумя стойками. Из окна колбасной лавки мне были видны островерхие башни тюрьмы Консьержери. Мимо них двигалась двухколесная тележка. Она завернула на мост и переехала на эту сторону реки. Головы волновались, будто по ним ходил ветер. Повозка, окруженная солдатами и барабанщиками, поплыла в это море голов. Рев толпы покрывал трескотню барабанов. Повозка поравнялась с моим окном, я увидела в ней королеву, сидящую спиной к лошади. Руки ее были связаны назад, отчего спина вытягивалась особенно прямо. Под измятым черным шерстяным платьем не было корсета и обрисовывались старые ее груди, - о них когда-то писали придворные поэты мадригалы, по их форме была сделана янтарная чаша, из которой король пил вино. Желтая шея была обнажена, голова опущена, и презрительно, с гордым омерзением выпячена нижняя губа. Из-под высокого чепца висела прядь волос. "Смерть проклятой австриячке!" - кричали простоволосые старые женщины; по четыре в ряд они шли за тележкой, и все не переставая вязали чулки для армии. Это были "вязальщицы Робеспьера". Я видела, как тележка остановилась. Стало тихо. На помосте произошла короткая суета, метнулся белый чепец. Надрываясь, все громче, страшно затрещали барабаны, и

бликом света скользнул вниз по перекладинам треугольник топора. Над толпой в чьей-то вытянутой руке повисла голова королевы...

"Проклятые, сумасшедшие, бесы, бесы!" - хриповато, по-русски, про-говорила царица, все еще глядя в зернисто-лапчатое, залитое заревом окно... Затем она начала мелко-мелко креститься и кланяться одной головой, не сгибая шеи... Нижняя губа ее вытянулась и слегка отвисла...». завершується твір як і починався у музеї, підчас екскурсії: «А это образец продукта крепостного производства, относящийся к самому началу борьбы между земледельческим капиталом и капиталом торгово-промышленным».

Вегетарианские блюда

Редакція «Женского журнала» приділяла багато уваги темі спеціального харчування.

Одна із статей рубрики присвячена вегетаріанським стравам. Подається п'ять рецептів страв, зокрема хочу навести один із них, страва називається пудинг із абрикосів: «200 г сушеных абрикосов (без косточек) вымыть, отварить в небольшом количестве воды, слить, протиреть сквозь сито.

В кастрюлю положить 4 желтка, 100 г сахара, абрикосовое пюре, 1 ст. л. муки крупчатой и столько же картофельной или рисовой (муку надо предварительно смешать вместе). Вымесать все хорошенько, положить 50 – 75 г сливочного масла, ломанного кусочками, поставить на плиту и проварить, взбивая венчиком, пока масса делается густой и пышной. Очень долго варить нельзя, потому что замаслится и делается негладкой. Если это случится, нужно прибавить молока и размешать хорошенько.

Отставить с плиты, положить лимонной цедры (тертой) и взбитые 4 белка, размешать хорошо сверху вниз, выложить в форму, смазанную маслом и обсыпанную катрофельной или рисовой мукой, поставить кастрюлю с кипятком, закрыть кастрюлю крышкой и варить на легком огне около часа. Готовность пудинга узнается следующим образом: он затвердеет, поднимется и отстанет от краев формы. Выложить на блюдо, облить сабайоном.

Для сабайона положить в кастрюлю два желтка и одно целое яйцо, всыпать мелкого сахара, растереть хорошо в одну сторону, положить лимонной цедры (куском), поставить на плиту взбивать венчиком, вливая понемногу 0,5 стакана крепкого вина (портвейна, мадеры), разбавленного водой.

Взбивать надо до тех пор, пока вся жидкость обратится в пену. Выбросить цедру, облить пудинг. Сабайон надо готовить перед самой подачей, иначе он опадет, делается жидким, взбить его снова будет очень трудно».

О книгах. Юрий Соболев

У 1928 році журнал розпочав рубку про книги, де подавався огляд новинок, які варто прочитати. Критик Юрій Соболев, автор рубрики, зосереджував основну увагу на партійній художній літературі, яку описував дуже розлого: «Юрій Олеша. "Зависть". Роман. С рисунками Натана Альтмана. Изд. "Земля и Фабрика". М. и Лнг. Стр. 141. Ц. 1 р. 40 к.

Юрий Олеша ставит своим романом любопытнейшую психологическую проблему. Молодой человек, носящий столь

банальную фамилию Кавалеров – бездейственный и беспочвенный мечтатель, из-за бездействия и беспочвенности своей не находящий себе места в жизни, – поставлен лицом к лицу к эпохе, творческими выразителями которой могут быть только люди актуальные и рационально мыслящие. Кавалеров грезит в то время, когда другие, отбросившие наивную сентиментальность строят, вступая в жестокую схватку со старым бытом, со всем старым социальным укладом. Таким строителем является Бабичев, занятый воплощением проекта о создании грандиознейшей столовой «Четвертак», первого этапа к освобождению от домашних кухонь, первого этапа к раскрепощению женщины от чада плит и керосинок. Бабичев энергичен, умен, жизнерадостен, и, если хотите, по своему даже поэтически настроен: когда удалось ему выпустить на фабрике новый сорт питательной и очень дешевой колбасы, он был обрадован так, как может быть обрадован только поэт, создав удачную поэму. В силу разных обстоятельств, Кавалеров попал, так сказать, в орбиту жизни Бабичева. Конфликт его мечтательности с бабичевской прозаической деловитостью и раскрывает ту проблему зависти, которая поставлена в романе. Сам Кавалеров дает исчерпывающую себе характеристику в таких словах: «Ах, это тот, кто жил в знаменитое время. Он всех ненавидел и всем завидовал, хвастал, заносился, был томим великими планами, хотел многое сделать и ничего не делал и кончил тем, что совершил отвратительное, гнусное преступление». На самом деле, Кавалеров на преступление не способен, хотя и было у него некое «пленой мысли раздражение» – убить Бабичева, на что его науськивал полусумашедший брат строителя «Четвертака», но у этой мысли ничего конкретного не получилось. Борьба с Бабичевым разрешается тем, что Кавалеров оказывается прочно вросшим в быт той мещанской гнусавинькой

жизни, в которой варится Иван Бабичев, безумный изобретатель несуществующей машины «Офелия». Зависть Кавалерова бессильна; ее ядовитой злобностью не заглушить растков молодой жизни. К сожалению, Олеша, написавший ярко две центральные фигуры – Андрей Бабичев и Кавалеров – не сумел сделать ясными образцы той «смены», которая своей цветущей и творческой молодостью победит беззубое брюзжание «завистников». Младшее поколение – Валя, дочь Ивана Бабичева, и Володя Макаров – воспитанник Андрея Бабичева – не убедительны. Чем, в самом деле, уж так хорош Володя Макаров? Неужто, – рассуждает Кавалеров, – будущее принадлежит ему только потому, что этот вот Макаров превосходнейший и знаменитый футболист? Надо сознаться, что к этим рассуждениям «завистника» невольно присоединяются и читатели».

Класичній літературі приділялося менше уваги, але кількість її на сторінках рубрики була більшою: «Апполинария Сулова. «Годы близости с Достоевским». Дневник. Изд. М. и С. Сабашниковых. М. 1928 г.

Апполинария Сулова вошла в биографию Достоевского, как одна из тех женщин, близость, которой оказала огромное влияние на его творчество. В образе Суловой мы видим и Екатерину Ивановну в «Братьях Карамазовых», и Настасью Филипповну в «Идиоте», и Полину в «Игроке». Сулова – один из замечательных типов русской женщины: та глубокая страстность натуры, которая так могуче выражена в «инфернальных» героинях Достоевского, – сочеталась в ней с природной даровитостью, с жадной жаждой познания и вечным скитальчеством. Она познакомилась и сошлась с Достоевским в 1862 году, в пору своих студенческих лет, когда она вместе со своей сестрой, в будущем – первой в России женщиной-врачом, посещала, как вольнослушательница лекции петербургского университета.

Шестидесятые годы, с их проповедью новой морали, с их повышенными требованиями уйти от «ликующих, праздно болтающих, умывающих руки в крови», в стан погибающих «за великое дело любви» – эти годы, рождавшие новый социальный и психологический образ женщины, наложили особый отпечаток на Суслову. Ригоризм эпохи должен быть приведен в равновесие с пламенным моментом - отсюда трагедия ее короткого, но чрезвычайно мучительного романа с Достоевским, о чем с предельной искренностью и рассказала Сулова в своем дневнике, этом, поистине, замечательном человеческом документе».

Мода в красках

Я зробила підбірку із рубрики мода в кольорах із різних номерів журналу за 1926 – 1928 роки, коли моді ще приділялося багато уваги.

Загалом можна казати про те, що сутєвих змін у модних тенденціях не спостерігалось. Все тіж підліткові силуети, занижена талія, яскраві кольори. Багато уваги приділялося не тільки жіночому, але й дитячому одягу (дві сторінки рубрики постійно відводились на дитячий одяг).

Окрім кольорових сторінок моди були ще чорно-білі сторінки із викрійками.

3.2. Порівняння із матеріалами із «Женского журнала» (2001 – 2008)

Стаття головного редактора

Якщо у «Женском журнале» 1926 – 1930 років стаття головного редактора – це програма журналу, роз'яснення цілей його створення, то в «Женском журнале» 2001 – 2008 років стаття головного редактора з самого початку його існування – це як лірична новела із підтекстом. Наприклад у 12 номері за 2007 рік розміщена розповідь про Диво, яке жило в саду із дзвіночками. Люди вважали цей сад чарівним. Диво любило слухати музику дзвіночків і літати в непізнану далечінь.

Одного разу воно почуло розмову двох: «Мы знаем, как приручить Чудо, – скрипели человеческим голосом несколько новых колокольчиков, – Мы знаем, что нужно сделать, чтобы Чудо всегда было под рукой. Существует несколько Правил, и, если их поселить здесь, Чудо будет подчиняться им и исполнять любые наши желания». Диву не сподобалися ці дзвіночки: «Странные! Неужели они не понимают, что такие грубые звуки не способны вдохновить меня? И почему они хотят позвать сюда Правила? Ведь Правила обитают совсем в другом месте!». Диво вирішило познайомитися із Правилами. Та після знайомства із правилами Диво повернулось сумним, йому було погано і воно заховалося у дальньому кутку саду і заснуло. І у вісні почуло пісню, яка кликала в дорогу. І Диво зрозуміло, що є люди, які не вигадують Правил, а просто чекають на Диво і вірять у нього.

Людині завжди потрібно все розкласти по полицках, і віра у диво відкидається як зайвий вантаж, непотрібний діловій прагматичній особистості.

Гімнастика

У «ЖЖ 1» («Женский журнал» 1926 – 1930) вправам для підтримання тонусу приділено досить таки об'ємний матеріал, в якому розказано і про проблему і про шляхи її вирішення.

У «ЖЖ 2» («Женский журнал» 2001 - 2008) ця тема розглядається побіжно: є кілька знаменитостей, які розповідають про своє захоплення йогою. Зокрема, Тетяна Недельська, співачка: « отдает предпочтение пилатесу и бодифлексу – дыхательной гимнастике на основе йоги... верит, что с помощью йоги человек может найти ответ на любой вопрос, открыть в себе недюжинные способности, и эти открытия дадут возможность проявить себя, стать на ноги – духовно и материально». І жодного слова проте, як потрібно займатися йогою, які саме м'язи розроблюються тим чи іншим комплексом вправ, та й самих вправ нема – тільки кілька малюнків із підписами «Падмасана», «Врикшасана» тощо.

Проблемна стаття

У «ЖЖ 1» це матеріал Віри Інбер про моду на короткі зачіски та ставлення суспільства до цієї тенденції.

У «ЖЖ 2» матеріал іншої письменниці на тему заміжжя у 30 років. Чомусь вважається, що жінка, яка до 30 років не вийшла заміж неповноцінна. І цієї проблемою переймаються усі: суспільство, друзі, рідні, часто не замислюючись про те, а чи вважає сама жінка проблемою те, що їй 30 і вона сама.

Авторка висвітлює ситуацію на власному досвіді: «Я вышла замуж в тридцать. И, теперь уже со знанием дела, не перестаю повторять: «Замуж нужно выходить только в тридцать. Поверьте, раньше это делать не стоит». Вона наводить приклад своєї знайомої, яка одружилася у 17, а через півтора роки вона розлучилася. Причина – ще не нагулялись.

Інша знайома через шлюб кинула навчання і тепер усе життя вона шкодує, що так і недовчилася.

Кучерова доводить, що 30-річна жінка вже точно знає чого саме вона хоче, у неї вже сформувався тип саме її чоловіка.

Підсумовує авторка невтішною статистикою, що більшість пар, які рано одружилися, розлучаються якраз десь в 30 років.

Напевно недаремно кажуть, що усьому свій час, у тому числі й одруженню.

Конкурс

Про конкурс у «ЖЖ 1» на новий фасон костюму я вже розповідала.

У «ЖЖ 2» також доволі часто проводились конкурси, один із них це «Сильная и стильная». Тут читачки мали обрати одну із 12 відомих жінок претенденткою на звання переможниці у номінаціях «Самая сильная», «Самая стильная», «Самая успешная», «Самая обаятельная», а також назвати свою претендентку на ці звання. Серед «зірок конкурсу»: Софія Ротару (співачка), Ірина Білик (співачка), Лілія Подкопаєва (двократна олімпійська чемпіонка), Тіна Кароль (співачка), Ірина Калінська (адвокат, телеведуча), Руслана Лижичко (співачка), Руслана Писанка (телеведуча), Інна Цимбалюк (модель, учасниця конкурсу «Міс Всесвіту»), Катерина Осадча (телеведуча), Наталія Могилевська (співачка), Юлія Тимошенко (політик), Ані Лорак (співачка).

Читачки мали заповнити анкету та надіслати її на адресу редакції. Підсумки конкурсу підбиваються щорічно. 50 активних учасниць голосування отримають у подарунок набір косметики Guerlain.

Косметика

На жаль, мені так і не вдалося знайти у «ЖЖ 2» великих матеріалів про косметику та макіяж, хоча інколи у рубриках «Здоров'я» або «Краса» на прохання читачок з'являються невеличкі замітки про правила нанесення макіяжу, про догляд на обличчям чи тілом.

Розмова з кутюр'є

У «ЖЖ 2» розміщене коротке бліц-інтерв'ю із Пако Рабаном, який: «Сорок с лишним лет назад он потряс мир моды манифестом, воплощенным в необычных платьях из пластмассы, алюминия, бумаги, пластиковых бутылок и дверных петель, украшенных жемчугом и стеклярусом как воспоминания о прекрасных женщинах других цивилизаций, а модели всех рас впервые шли по подиуму босиком и под музыку». Своєю музою він вважає природну і гармонійну жінку, яка не сліпо слідує законам моди, проявляє у своєму образі індивідуальність. На його думку, кожна жінка мусить мати у своїй шафі три речі: зручну шкіряну сумку, простий плащ із льону та хутряну накидку.

Людина

Героїня твору Н. Сац – жінка, яка не вміє говорити ні. У Лариси Денисенко про чотирьох чоловіків і про те, що спільна подорож змушує людей до відвертості. Вони розмовляють про знайомство із майбутніми дружинами. Один, Іван, жаліється, що дружина, хоч і роботяща та страшенька та й шлюб влаштований батьками. Та завдяки грошам стала красивою, та й проблеми всі залагодженні. З дружиною живе у злагоді.

Іншому дісталась панянка у пишному вбрані, яка загубила свій черевичок. Думав принцеса та виявилось, що дружина із простої сім'ї: батько лісник, мачуха та дві зведені сестри. Робити дружина нічого не хоче, каже вже наробилася, до чоловіка збайдужіла. І розлучитися не може, і жити важко

Третій був фігуристом, мав дівчину та на нього звернула увагу старша пана. Переїхав до неї став тренуватися сам. Та поступово пішли чутки і знов повернувся до дівчина, та довго з нею жити не зміг, і повернувся до своєї королеви – одружились, він вважає її своїм талісманом.

Четвертий рятівник, дружину свою витягнув з-під снігу. Одружилися, на гроші подаровані знайомим відкрили бізнес. Та є в неї дивна риса – часто в ліс втікає та чує дивні голоси.

А далі закінчилася подорож: «И разбрелись мужья Царевны-лягушки, Золушки, Снежной королевы и Насти Морозко...».

Мораль: подібний розвиток подій можливий не тільки в казках, але й в реальному житті.

Особистість

Після виходу першого роману про Гарі Потера, його авторка Джоан Роулінг стала знаменитою. Сама авторка стверджує, що свого героя вона побачила у потязі Лондон-Манчестер – у вікні вона побачила відображення зеленоокого хлопчика в окулярах із шрамом на обличчі.

У статті розповідається про життя письменниці, про дитинство (до речі її сусідами були Ієн и Вікі Потер – Роулінг дуже подобалось це прізвище).

Автобіографічним є образ батьків Невіла Лонгботома. Коли Джоан було п'ятнадцять у її матері признали розсіяний склероз – вона поступово перетворювалась на овоч, вже не впізнавала оточуючих, як не впізнавали їх і батьки Невіла.

Після приїзду до Манчестера Роулінг почала писати першу книжку про незвичного хлопчика. Спочатку її твір вважали не перспективним, перший літературний агент заявив, що дитяче фентезі не читають. Однак другий літ агент Роулінг вважав, що подібні книжки мають оцінювати діти – вердикт: класно.

Шаленого успіху книжки не очікувала навіть авторка, однак роман не тільки приніс їй значний прибуток, визнання, любов дітей, але й чоловіка Ніла Мюрея (із зовнішність дорослого Потера).

А далі хепі-енд, як у сьомому романі про Потера, так і у житті Роулінг.

Інтимні питання

Якщо у першому журналі стаття цієї тематики була присвячена цілком здоров'ю жінки, то у другому – це проблеми подружжя.

У основі лежить поняття «сексуальної скуки», коли подружжя за багато років сімейного життя досконало знають звички один одного у тому числі і в інтимній сфері. Сексуальне життя у них стає одноманітним, і часто зводиться до мінімуму або ж взагалі припиняється. Найбільше вразливими у цій ситуації є чоловіки, саме вони вже не відчують сексуального потягу до дружин, у яких все ще є потреба у статевому житті.

Реальну допомогу пропонують сексопатологи, які навчають жінку, як розпалити у власному чоловікові інтерес до себе. Найважливішим є те, що жінки повинні постійно бути іншою, щоб чоловік відкривав у ній щось нове.

Ретро стаття

Редакція журналу подає серію матеріалів із старого «Женского журналу», і зазначає, що незважаючи, на те, що пройшло вже стільки часу інтереси читачок суттєво не змінилися. І жінкам все ще цікаво читати і про моду, і про косметику, і про те, як покращити своє здоров'я тощо. І щоб проілюструвати це твердження редакція вирішила протягом року у кожному номері подавати 2 – 3 статті із «Женского журналу» також у кожному номері можна буде знайти унікальну репродукцію із зображенням мод початку ХХ століття.

Літературна сторінка

На жаль, у новому «ЖЖ» не продовжилась традиція друкувати суто літературні твори сучасних письменників, тому я не можу порівняти твір А. Толстого із «ЖЖ 1» із якимось твором із «ЖЖ 2».

Харчування

У «ЖЖ 2», так як і в «ЖЖ 1» постійно друкуються рецепти страв, однак різні принципи відбору. Якщо «ЖЖ 1» орієнтується за комплексністю, то у «ЖЖ 2» друкуються рецепти різних кухонь світу, які представляє певний ресторан чи кафе. Наприклад один із номерів присвячений традиційній єврейській кухні: «Чолнт: 400 г телятини (задня частина, так называемое «яблочко»), 150 г фасолі, 100 г перлової крупи, 5 зубків часнока, 4 свіжих помидора, 2 луковиці, 1 цукини середнього розміра, 1 баклажан, сіль, перець.

Замочить фасоль и перловую крупу. Обжарить мясо, добавить фасоль и перловку, нарезанные цукини, 2 помидора, 3 зубка чеснока. Поставить в духовку, разогретую до 150 С. Помешивать через каждый час. Кушанье готовится 6 – 8 часов. Под конец добавить 2 зубка чеснока, 2 помидора, сіль и перець – по вкусу».

О книгах

«ЖЖ 2» багато уваги приділяє підвищенню літературного рівню своїх читачок. У кожному номері подається ряд рецензій на книжки, які варто прочитати. Ці книги різного жанру і різних авторів. Єдине, що поєднує їх – вони новинки.

«Книжный клуб Джейн Остен Карен Фаулер, – М.: Эксмо, 2006. – 320 с.

Лос-Анджелес, 2004 год. Пять женщин разного возраста и один мужчина собираются каждый месяц, чтобы обсудить один из романов Джейн Остен. Все они – фанаты писательницы, а кроме того, эти встречи для них – своего рода групповая терапия, так что цитируя «Чувства и чувствительность» или «Гордость и предубеждения», они говорят и о себе. Бернадетта помешана на йоге, словоохотлива и очень добра, Джослин – сваха от бога, но сама предпочитает общество собак, Григ безнадежно влюблен в Джослин, муж Сесиль ушел к молоденькой, а ее дочь Аллегра, вместо того чтобы утешить мать, страдает из-за разрыва со своей любовницей...» (Далі читайте у додатку «Женский журнал» 2001 – 2008)

Мода

Про модні тенденції «ЖЖ 1» я вже розповідала у попередньому підрозділі.

Для «ЖЖ 2» характерно те, що вони друкують серії фотографій із показів мод у Парижі, Бразилії тощо.

І якщо порівнювати із підбіркою зі старого журналу, то можна помітити такий факт, що зараз мода змінюється що сезону, і те, що було популярним у минулому, цілком може стати старомодним у наступному. Тут абсолютно не приділяється увага дитячому одягу, та й моделі вбрань не систематизовані: на одній сторінці зібрані і сукні, і брюки, і спортивний одяг.

Висновок

Жіноча преса і преса для жінок має давню і насичену подіями історію. Вона зародилася у XVII – XVIII столітті (залежно від держави) і існує по наш час, та й напевно існуватиме далі.

В усі часи жінці було цікаво чим живуть її «сестри» закордоном, у що вбираються, як фарбуються, що читають і чим живуть. Жіночі журнали давали унікальну можливість жінці із Російської імперії читати французькі чи американські журнали, слідкувати за тенденціями паризької моди та бути у курсі життя відомих людей із інших країн (навіть чи можна знайти жінку якій би не було цікаво знати про приватне життя великих чоловіків – так було у минулі століття, так є і зараз).

Не можна стверджувати що за майже 400-річну історію існування жіночої преси, вона не зазнала жодних змін. Це суперечило б реальному стану. Так жіноча преса існувала одночасно відособлено від політики і поряд з нею. Дуже багато журналів видавалися жіночими політичними організаціями (особливо це характерно для України, де кожна жіноча організація мала свій засіб впливу на свідомість жінки – свій жіночий журнал).

У часи СРСР уся преса у тому числі і жіноча контролювалася владою і мало яскраво виражене партійне забарвлення. Звісно були винятки, але вони існували не довго (так «Женскому журналу» дозволи

проіснувати із квітня 1926 по грудень 1930, а потім закрили, як «безідейне і буржуазне» видання).

Закордоном ситуація була ліпшою. Там більшість журналів була заснована у кінці XIX початку XX століття і великих перетурбацій за свою історію не зазнала. Та й закордоном не було такого тотального контролю над жіночою пресою і пресою для жінок як у союзі.

Тільки на початку 90-х у колишньому СРСР жіночі журнали знову змогли стати тим, чим і мали бути – порадицею для жінки, подружкою та вчителем. Спочатку більшість жіночих журналів, які розповсюджувалися на території України виходила в Росії. Однак з кінця 90-х початку 2000-х переважна більшість їх стала «українськими», і якщо й не за мовним аспектом, то за місцем видання.

На даному етапі кожна жінка може обрати той журнал (журнали), який їй імпонує саме їй, а не читати те, що змушують.

Сучасна преса для жінок охоплює всі категорії жіночого населення країни і намагається задовольнити інтереси всі: і городянок, і селянок, і інтелектуалом, і тих, кому не важливо що читати, якби тільки мати щось під рукою. Для тих кому не вистачає українських журналів є ще закордоні, тим більш що дістати їх зараз не так вже й складно.

Моя робота була спрямована на те, щоб дати максимальну кількість інформації студентам про жіночі журнали, про історію їх виникнення і про унікальні приклади того, що можливо навіть у складний час створювати те, що дійсно потрібне жінці, чим і займався перший «Женский журнал».

Підготувала Катерина Саланська, студентка відділення ВСР.

2008 рік.

